

Juriaan Tromp
1009953
Radboud Universiteit Nijmegen
Begeleider: Dr. Dries Lyna
Datum: 14-06-2024

Koloniale macht en nationale identiteit: de Indische Tentoonstelling in Arnhem van 1928

Figuur 1. Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van twee Indonesische vrouwen tijdens haar bezoek aan de Indische Tentoonstelling in Arnhem van 1928.¹

¹ Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van twee Indonesische vrouwen tijdens haar bezoek aan de ITA in 1928, Gelders Archief: 1523 – 123-0037, Public Domain Mark 1.0 Licentie (3 juli 1928)

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
Hoofdstuk 2: Status Quaestionis	6
Hoofdstuk 3: Theoretische kaders en methodologie	9
3.1 Theoretische kaders	9
3.2 Methodologie.....	10
3.3 Bronnenkritiek	11
3.4 Zelfreflectie	12
Hoofdstuk 4: Etnologische tentoonstellingen en koloniale ideologie in Nederland	12
Hoofdstuk 5: Nederland en Indonesië in de vroege 20e eeuw	14
Hoofdstuk 6: De Indische Tentoonstelling in Arnhem: promotie van koloniale overheersing en nationale identiteit	16
6.1 Ontstaan en doelstellingen	16
6.3 Culturele representatie en koloniale ideologie	18
6.4 Promotiecampagne en nationale identiteit.....	19
6.4.1 Visuele en Technologische Innovaties.....	20
6.4.3 Rol van de Nederlandse pers	23
Hoofdstuk 7: De Indische Tentoonstelling van 1928: architectuur, ruimtelijke indeling en culturele presentatie als koloniale propaganda	26
7.1 Architectuur en culturele presentaties.....	27
7.2 Culturele en culinaire belevingen.....	30
7.3 De rol van kasteel Zypendaal	31
7.4 De presentatie van Sumatra en de Ambonese zeetuin	33
7.6 Conclusie	39
8.1 Bijdragen van prominente figuren	41
8.2 De rol van de koninklijke familie.....	43
Hoofdstuk 9: Mediarepresentatie van de ITA 1928: propaganda en kritiek	47
9.1 Bevordering van de koloniale agenda door de media.....	48
9.2 Kritiek op koloniale exploitatie	49
9.3 Culturele representatie en politieke implicaties van de ITA 1928	50
9.4 Conclusie	52
Hoofdstuk 10: Conclusie	52
Bibliografie	54
Academische literatuur	54

https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=150&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

Krantenartikelen	56
Afbeeldingen:.....	57
Geraadpleegde websites:	59

Hoofdstuk 1: Inleiding

Soms zegt een foto meer dan woorden. De afbeelding op het titelblad van deze scriptie biedt een indringende blik op de koloniale dynamiek die kenmerkend was voor de Indische Tentoonstelling in Arnhem in 1928. Op de foto knielen twee Indonesische vrouwen eerbiedig aan de voeten van koningin-moeder Emma terwijl ze haar bloemen aanbieden. Dit beeld illustreert het schrijnende verschil tussen de kolonisten en de gekoloniseerden, tussen Nederlanders en Indonesiërs in 1928.

In de zomer van 1928 vormde de Indische Tentoonstelling in Arnhem (voortaan afgekort tot 'ITA 1928') een groots opgezet evenement dat de culturele en economische rijkdommen van Nederlands-Indië in de schijnwerpers zette. Gehouden in de parken Zypendaal, Sonsbeek en bij Kasteel Zypendaal, bood de tentoonstelling een indrukwekkend schouwspel van koloniale pracht en vooruitgang. Dit evenement was een cruciaal moment in de Nederlandse koloniale geschiedenis, zowel als etalage van koloniale prestaties als middel om nationale trots en koloniale ideologie te versterken.

Met een breed scala aan exposities, waaronder traditionele ambachten, culturele optredens en uitgebreide promotiecampagnes, speelde de tentoonstelling een sleutelrol in het vormgeven van de publieke perceptie van het Nederlandse kolonialisme. Prominente figuren zoals koningin-moeder Emma, prins Hendrik en de minister van Koloniën, Jacob Christiaan Koningsberger, droegen aanzienlijk bij aan het prestige van het evenement. Kranten uit heel Nederland berichtten uitgebreid over de tentoonstelling, wat de impact en het bereik verder onderstreepte.

De ITA 1928, die haar deuren sloot op 5 augustus 1928, werd gekenmerkt door een mengeling van triomf en kritiek. Het publiek en het politieke discours richtten zich zowel op de culturele verrijking als op de koloniale ondertoon van het evenement. Met meer dan 300.000 bezoekers, waaronder 62.000 schoolkinderen, overtroffen de bezoekersaantallen en financiële resultaten de verwachtingen, waarmee de tentoonstelling zich profileerde als een financieel succes.²

Sinds 2021 herdenkt Arnhem in hetzelfde park Sonsbeek de afschaffing van slavernij met Keti Koti. Deze herdenking toont aan dat de erfenis van kolonialisme en slavernij nog steeds doorwerkt in onze samenleving. Arnhemse wethouder van Inclusie, Maurits van de Geijn, verwoordt het treffend: "Het slavernij- en koloniaal verleden is een pijnlijke periode in de geschiedenis van Nederland. Een geschiedenis die zelfs vandaag nog impact heeft op het leven van vele nazaten van tot slaaf gemaakte mensen." Hij benadrukt het belang van voortgezet historisch onderzoek om het slavernijverleden en de rol van het Arnhemse

² 'De Indische Tentoonstelling te Arnhem gesloten', *Nieuwe Haarlemsche Courant* (7 augustus 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMNHA03:179080032:mpeg21:a00128>.

stadsbestuur daarin volledig in kaart te brengen.³

Recente studies, zoals het rapport ‘Sporen van slavernijverleden in Arnhem’ van Erfgoed Gelderland, onthulden dat de welvaart van veel Arnhemse families en de pracht van hun landgoederen, waaronder Kasteel Zypendaal, nauw verweven waren met opbrengsten uit koloniale slavernij.⁴ Arnhemse bestuurders en burgers waren eeuwenlang betrokken bij koloniale slavernij, en de stad heeft daar aanzienlijk van geprofiteerd. Zo zijn de parken Sonsbeek en Zypendaal mede ontstaan uit slavernijgelden. Voormeld rapport, gepresenteerd op 18 maart 2024 aan burgemeester Ahmed Marcouch, benadrukt: “Arnhem is gebouwd op een fundament van historisch onrecht.”⁵

De Indische Tentoonstelling van 1928 diende als een platform waarop Nederland zijn koloniale superioriteit en beschavingsmissie tentoonstelde, terwijl het de band met zijn koloniën versterkte. Dit onderzoek biedt inzicht in hoe dergelijke evenementen koloniale ideologieën promootten en verankerden binnen de Nederlandse samenleving, en bijdroegen aan historische en hedendaagse percepties van het Nederlandse kolonialisme. Door de tentoonstelling te analyseren vanuit een vernieuwd historisch bewustzijn, wordt duidelijk hoe deze niet alleen koloniale rijkdommen toonde, maar ook ideologieën van superioriteit en exploitatie versterkte. Dit onderzoek richt zich op de rol van de tentoonstelling in Arnhem als een manifestatie van koloniale macht en nationale identiteit en toont aan hoe de bijdragen van prominente figuren en media-aandacht de koloniale onderneming legitimeerden en een gedeelde nationale identiteit versterkten.

³ Gemeente Arnhem, ‘Slavernijverleden van Arnhem’, https://www.arnhem.nl/https://www.arnhem.nl/stad_en_wijken/Inclusie_in_Arnhem/Herdenking_slavernijverleden_in_Arnhem?utm_source=Rx.Front&utm_medium=redirect&utm_campaign=slavernijverleden/ [geraadpleegd 16 mei 2024].

⁴ A. Drost e.a., *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024) 260–270.

⁵ Harry van der Ploeg, ‘Arnhem heeft groot slavernijverleden: ‘Stad is gebouwd op een fundament van historisch onrecht’’, *degelderlander.nl* (18 maart 2024) https://www.gelderlander.nl/arnhem/arnhem-heeft-groot-slavernijverleden-stad-is-br-gebouwd-op-een-fundament-van-historisch-onrecht~aec314980/?cb=eb42cd41-7314-41bf-8c3b-c2d98ffe8b5c&auth_rd=1/.

Figuur 2. Veel bezoekers op de ITA 1928.⁶

Hoofdstuk 2: Status Quaestionis

Etnologische tentoonstellingen, ook bekend als mensentuin, waren controversiële fenomenen in de 19e en vroege 20e eeuw. Deze tentoonstellingen, waarin inheemse mensen uit verschillende delen van de wereld publiekelijk werden tentoongesteld, waren doordrongen van imperialistische en racistische ideeën. In de laatste decennia is het historisch onderzoek naar koloniale tentoonstellingen aanzienlijk toegenomen. Historicus Luis A. Sánchez-Gómez stelde, in navolging van Edward Said, dat deze tentoonstellingen vooral gekenmerkt werden door het uitsluiten en objectiveren van 'de ander', wat een duidelijk onderscheid creëerde tussen de westerse beschaving en 'primitieve' culturen.⁷

Marieke Bloembergen benadrukte in *De Koloniale Vertoning* dat etnologische tentoonstellingen door vele factoren werden geïntroduceerd, maar beschouwde deze nog steeds als individuele processen zonder de bredere Europese trend te betrekken.⁸ Hoewel haar historisch overzicht uitgebreid was, miste haar werk een cultureel-antropologische benadering, waardoor onderlinge verbanden niet volledig werden uitgewerkt.

Recentere historici zoals Luis A. Sánchez-Gómez en Guido Abbattista hebben deze ideeën verder uitgewerkt. Sánchez-Gómez onderscheidde drie hoofdcategorieën van etnologische tentoonstellingen: commerciële, koloniale en missionaire tentoonstellingen, die

⁶ Veel bezoekers op de ITA 1928, *Gelders Archief*: 1532- 123-0052, Public Domain Mark 1.0 Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/components/com_maisinternet/mais_ajax_proxy.php?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miaet=1&micode=1523&minr=4377287&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=Indische%20Tentoonstelling%201928&miview=viewer.

⁷ Luis A. Sánchez-Gómez, 'Human Zoos or Ethnic Shows? Essence and contingency in Living Ethnological Exhibitions', *Culture & History Digital Journal* 2 (2013) 2–25; Edward W. Said, *Orientalism* (New York 1979) 1–31.

⁸ Marieke Bloembergen, *De koloniale vertoning: Nederland en Indië op de wereldtentoonstellingen (1880-1931)* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2001) 1-10.

allemaal nauw verbonden waren met kolonialisme.⁹ Abbattista introduceerde Tony Bennetts concept van het tentoonstellingscomplex als verklaring voor de commerciële en gemakkelijke aspecten van deze tentoonstellingen.¹⁰

Iris Tjoa onderzocht in haar masterscriptie *Kampong Insulinde* een Indisch geïnspireerd dorp tijdens de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898, waar zevenendertig Javanen ter vermaak van bezoekers woonden.¹¹ Hoewel het Nederlands onderzoek naar mensentuinen achterloopt, leverde wetenschapshistoricus Bert Sliggers met *De exotische mens tentoongesteld* een belangrijke bijdrage.¹² Tjoa en Sliggers belichtten de vergeten verhalen van de tentoongestelde personen en de blijvende invloed van deze koloniale erfenis op kwesties zoals etnisch profileren en institutioneel racisme. Ze lieten echter ITA 1928 buiten beschouwing in hun werk. Tjoa wijst op het gebrek aan academisch onderzoek naar mensentuinen in Nederland door ontoegankelijke archieven en het ontbreken van specifieke gegevens over de werk- en leefomstandigheden van de tentoongestelde personen.¹³

Berteke Waaldijk en Maria Grever analyseerden in hun werk *Feministische Openbaarheid* de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid, inclusief de Kampong Insulinde. Hun werk biedt inzichten in hoe deze tentoonstellingen bijdroegen aan de vorming van nationale identiteit en machtsdynamieken in Nederland. Hoewel de titel van hun boek enigszins misleidend is, richten de auteurs zich op de betekenis van de tentoonstelling in relatie tot transformaties in de publieke sfeer en de rol van tentoonstellingen in de vorming van nationale en culturele identiteiten.¹⁴

Hoewel Bloembergen veel inzicht biedt in de historische context van etnologische tentoonstellingen, ontbreekt vaak een diepgaande cultureel-antropologische analyse. Mijn onderzoek vult deze leemte door niet alleen de historische context te onderzoeken, maar ook de culturele dynamieken en machtsverhoudingen achter de ITA 1928. Dit onderzoek focust specifiek op deze tentoonstelling en hoe deze bijdroeg aan de vorming van een gedeelde Nederlandse nationale identiteit en koloniale machtsverhoudingen.

In tegenstelling tot Sánchez-Gómez, zie ik etnologische tentoonstellingen als dynamische interdisciplinaire fenomenen die niet alleen kapitalistisch, imperialistisch of koloniaal waren, maar ook manifestaties van bredere culturele gebeurtenissen. Dit perspectief biedt een beter begrip van de dynamieken tussen verschillende krachten en actoren binnen de context van de Indische Tentoonstelling in Arnhem. Terwijl Bloembergen zich richtte op Nederlandse representaties op wereldtentoonstellingen, negeerde zij andere vormen van etnologische tentoonstellingen in Nederland, wat ruimte laat voor verder onderzoek.

Blanchard et al. stellen dat dergelijke tentoonstellingen functioneerden als complexe maatschappelijke constructies, opererend op het raakvlak van wetenschap en entertainment,

⁹ Sánchez-Gómez, 'Human Zoos or Ethnic Shows?', 2–25.

¹⁰ Guido Abbattista, 'Beyond the human zoos: exoticism, ethnic exhibitions and the power of the gaze', *Ricerche Storiche* 45 (2015) 207–218.

¹¹ Iris Tjoa, *Kampong Insulinde* (Research Master Thesis Faculty of Theology & Religious Studies, Vrije Universiteit Amsterdam, 2023) 1–30.

¹² Bert Sliggers, 'De exotische mens als amusement. Levende tentoonstellingsobjecten in Nederland', in *De exotische mens: andere culturen als amusement*, eds. P. Allegaert en Bert Sliggers (Lannoo, 2009), 1–14.

¹³ De Waarheidscommissie Nederland, *De Waarheidscommissie Nederland: Artistiek Onderzoeksrapport 2024* (2024) 1–30.

¹⁴ Maria Grever en Berteke Waaldijk, *Feministische openbaarheid: de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898* (Stichting Beheer Iisg 1998) 2–60.

ontstaan door politieke, sociale en economische factoren in de 19e eeuw, zoals de groeiende interesse in verre landen en koloniale expansie.¹⁵ Dit benadrukt de veelzijdigheid van etnologische tentoonstellingen, een centraal aspect in mijn analyse.

De toenemende aandacht voor etnologische tentoonstellingen in Nederland blijkt uit de geplande publicatie van een themanummer over mensentuinen in de Lage Landen in *De Moderne Tijd*. Dit nummer, gepland voor december 2024 en onder leiding van dr. Evelien Jonckheere van de Universiteit van Antwerpen, biedt een geschikt moment voor nader onderzoek naar de Indische Tentoonstelling in Arnhem van 1928 en verdere academische discussie.¹⁶

De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek is:

Hoe heeft de Indische Tentoonstelling in Arnhem van 1928 bijgedragen aan de vorming en manifestatie van de Nederlandse nationale identiteit, en hoe reflecteerde deze tentoonstelling de onderliggende koloniale machtsdynamiek en ideologieën binnen de Nederlandse samenleving?

Om deze vraag te beantwoorden, zal mijn onderzoek de doelstellingen en organisatie van de tentoonstelling analyseren om de politieke en economische belangen van Nederland in Indonesië te begrijpen. Daarnaast wordt onderzocht hoe de promotiestrategieën van de tentoonstelling bijdroegen aan de constructie van de Nederlandse nationale identiteit en de legitimering van de koloniale overheersing. De architectuur en indeling van de tentoonstelling zullen worden geanalyseerd om inzicht te krijgen in hoe deze elementen bijdroegen aan de presentatie en perceptie van Nederlands-Indië. Ook de rol van prominente figuren, inclusief de koninklijke familie, wordt onderzocht om te begrijpen hoe zij bijdroegen aan de versterking van de koloniale ideologie en de nationale identiteit. Tot slot wordt de invloed van de Nederlandse kranten op de publieke perceptie van de tentoonstelling bestudeerd.

Dit onderzoek analyseert de Indische Tentoonstelling van 1928 om te begrijpen hoe inheemse culturen werden gepresenteerd en hoe dit bijdroeg aan de perceptie van de Nederlandse samenleving. Door theoretische kaders zoals Benedict Andersons verbeelde gemeenschappen, Tony Bennetts tentoonstellingscomplex en Edward Saids oriëntalisme toe te passen, biedt deze studie inzicht in de mechanismen waarmee dergelijke tentoonstellingen publieke percepties vormden.

¹⁵ Pascal Blanchard en Nicolas Bancel, *Human Zoos: Science and Spectacle in the Age of Colonial Empires*, 1-24.

¹⁶ 'call for papers – De Moderne Tijd' <https://demodernetijd.nl/tag/call-for-papers/>. [geraadpleegd 12 juni 2024]; De Waarheidscommissie Nederland, *Artistiek Onderzoeksrapport 2024*, 29–31.

Hoofdstuk 3: Theoretische kaders en methodologie

3.1 Theoretische kaders

Dit onderzoek maakt gebruik van verschillende theoretische kaders om de interacties tussen koloniale representaties en nationale identiteit te analyseren. Edward Saids concept van 'oriëntalisme' biedt een kader voor het begrijpen van hoe westerse culturen stereotiepe en exotische beelden van Oosterse samenlevingen creëren en versterken. Said betoogt dat deze representaties doelbewust worden geconstrueerd om westerse superioriteit en macht te rechtvaardigen. In de context van de Indische Tentoonstelling werd het Oosten gepresenteerd als exotisch en inferieur, wat de bezoekers een beeld gaf van de koloniale onderdanen als 'de Ander', die geciviliseerd moesten worden door de superieure westerse cultuur. Deze beeldvorming diende om de koloniale overheersing te legitimeren en te versterken door het Westen te positioneren als de brenger van beschaving en vooruitgang.¹⁷

Benedict Andersons concept van 'verbeelde gemeenschappen' biedt inzicht in hoe de tentoonstelling bijdroeg aan de vorming van een gedeelde Nederlandse nationale identiteit. Anderson stelt dat naties 'verbeelde gemeenschappen' zijn, waarbij de leden van de natie zich een gedeeld gevoel van gemeenschap voorstellen, ondanks dat ze de meeste andere leden nooit persoonlijk zullen ontmoeten.¹⁸ De ITA 1928 fungeerde als een manifestatie van deze verbeelde gemeenschap door het Nederlandse publiek een tastbaar beeld te geven van hun koloniën. Hierdoor werd een gevoel van nationale identiteit versterkt dat nauw verbonden was met de koloniale onderneming.

Tony Bennetts concept van het 'tentoonstellingscomplex' helpt te begrijpen hoe de tentoonstelling functioneerde als een publieke arena voor het tonen van macht en kennis. Bennett stelt dat tentoonstellingen niet alleen educatieve doeleinden hebben, maar ook sociale

¹⁷ Said, *Orientalism*, 1-30.

¹⁸ Benedict Anderson, *Imagined communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Verso Books 2006) 1-10.

controle uitoefenen door normen en waarden publiekelijk te presenteren en te versterken.¹⁹ De Indische Tentoonstelling diende als een platform om de maatschappelijke orde en de superioriteit van de Nederlandse cultuur en wetenschap te tonen, wat bijdroeg aan nationale trots en burgerlijke verantwoordelijkheid. Bennetts concept maakt het mogelijk om te analyseren hoe de tentoonstelling zowel expliciet als impliciet de normen en waarden van de koloniale samenleving weerspiegelde.

Door deze theoretische kaders te integreren, biedt dit onderzoek een diepgaand inzicht in hoe de ITA 1928 bijdroeg aan de constructie van de Nederlandse nationale identiteit, verweven met koloniale machtsdynamieken. Om deze theoretische inzichten praktisch te onderzoeken, is het noodzakelijk om de gekozen methodologische benadering toe te lichten.

3.2 Methodologie

Om te begrijpen hoe de ITA 1928 bijdroeg aan de constructie van de Nederlandse nationale identiteit en hoe koloniale machtsstructuren in de Nederlandse samenleving werden gereproduceerd, maakt dit onderzoek gebruik van een kwalitatieve methode. Hierbij worden krantenartikelen bestudeerd, aangezien archiefdocumenten moeilijk te lezen en niet meer intact waren.

De krantenartikelen zijn afkomstig uit verschillende Nederlandse kranten, zoals de NRC, De Tribune, het Algemeen Handelsblad, de Graafschapbode en de Arnhemsche Courant. Deze artikelen bieden een breed scala aan perspectieven en geven een uitgebreid beeld van de publieke en mediareacties op de tentoonstelling. Voor dit onderzoek zijn 21 krantenartikelen geselecteerd uit een vooronderzoek van meer dan 60 artikelen, waarbij gekozen is voor de meest relevante en representatieve artikelen zonder inhoudelijke overlap. Hoewel ik het Gelders Archief heb bezocht en notulen van gemeenteraadsvergaderingen, tentoonstellingsplannen en correspondentie heb ingezien, bleek dat deze documenten niet digitaal beschikbaar waren en moeilijk te lezen waren door hun staat van conservering. Daarom heb ik ervoor gekozen om me te concentreren op de krantenartikelen die een rijkere en toegankelijker bron van informatie boden.

Voor de analyse van de gegevens worden twee hoofdmethoden toegepast: inhoudsanalyse en discoursanalyse. Inhoudsanalyse wordt gebruikt om krantenartikelen systematisch te onderzoeken en terugkerende thema's, termen en representaties te identificeren. Deze methode biedt inzicht in de manier waarop de tentoonstelling werd gepresenteerd en ontvangen, evenals in de onderliggende ideologieën en waarden in de berichtgeving. Discoursanalyse richt zich op de sociale, politieke en historische context van taalgebruik en helpt te begrijpen hoe bepaalde sociale realiteiten en machtsverhoudingen worden geconstrueerd en in stand gehouden door middel van taal.²⁰ Deze methode helpt te begrijpen hoe taal en representatie bijdragen aan de constructie van macht en identiteit, met een focus op hoe de tentoonstelling het beeld van de koloniale 'Ander' vormde en hoe deze representaties de koloniale overheersing legitimeerden.

¹⁹ Tony Bennett, 'The exhibitory complex', *New Formations* 4 (1988) 73–102.

²⁰ Lindsay Prior, 'Content analysis', in: *Oxford University Press eBooks* (2020) 540–568.

3.3 Bronnenkritiek

In dit gedeelte wordt een kritische evaluatie van de gebruikte bronnen gepresenteerd om de betrouwbaarheid en relevantie van de gegevens te waarborgen. Het onderzoek naar de ITA 1928 hanteert een gedetailleerde kwalitatieve aanpak, gericht op de analyse van krantenartikelen die de publieke en mediareacties weerspiegelen, aangezien de archiefdocumenten moeilijk toegankelijk waren.

De kranten die een prominente rol spelen in dit onderzoek zijn de Nieuwe Rotterdamsche Courant, De Tribune, het Algemeen Handelsblad, de Amstelbode en de regionale Arnhemsche Courant. Deze kranten vertegenwoordigen een breed scala aan perspectieven, variërend van conservatief tot progressief. De keuze voor deze kranten is gebaseerd op hun brede dekking en verschillende politieke achtergronden, wat helpt om een evenwichtig beeld te krijgen van de publieke perceptie van de tentoonstelling.

Krantenartikelen werden verzameld uit de periode van een jaar voor het evenement tot een half jaar na het evenement (1927-1929) om een volledig beeld te krijgen van de berichtgeving en publieke reacties. De Nieuwe Rotterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad hebben een liberale achtergrond en steunden het moderne imperialisme en de uitbreiding van de Nederlandse invloed in de Indische Archipel. Deze kranten bieden waardevolle inzichten in hoe de elite de tentoonstelling en het kolonialisme zagen, hoewel ze mogelijk bevooroordeeld zijn in het promoten van koloniale ondernemingen als positief en noodzakelijk.²¹ Om deze bias te compenseren, is hun berichtgeving vergeleken met kritische bronnen zoals De Tribune. De Tribune, als krant van de Communistische Partij van Nederland, bood een scherp contrast door kolonialisme en imperialisme fel te bekritisieren en de uitbuiting en onderdrukking inherent aan de koloniale overheersing te benadrukken.²²

Door deze bronnen naast elkaar te leggen, kon een gebalanceerd beeld worden verkregen van de publieke opinie en de mediarepresentatie van de tentoonstelling. De Arnhemsche Courant, als lokaal medium dat direct betrokken was bij de promotie van de tentoonstelling, biedt unieke inzichten, maar kan ook een zekere mate van bevooroordeeldheid of idealisering bevatten vanwege haar geografische en thematische nabijheid tot de tentoonstelling.²³ Door deze lokale berichtgeving te vergelijken met nationale kranten, kon de mate van bevooroordeeldheid beter worden ingeschat en een genuanceerd beeld worden gevormd.

²¹ Pien van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant: De ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad* (Amsterdam, Nederland: Prometheus 2012) 41–47.; Vincent Kuitenbrouwer, 'Journalistiek oriëntalisme: C.K. Elout en de transformatie van de koloniale verslaggeving in Nederland 1920–1930', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 20 (2017) 26–45.

²² Wouter Linmans, 'De communistische paplepel', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 129 (2016) 545–568 en Gerrit Voerman, *De meridiaan van Moskou: De CPN en de communistische internationale (1919-1930)* (Amsterdam, Nederland: Atlas Contact 2001) 455–450.

²³ *Indische tentoonstelling "Zypendaal" Arnhem, 11 juni tot 28 juli: Tentoonstelling Oost & West Indië 1928: Officiële catalogus* (Vereeniging Oost en West 1928) 1–10.

3.4 Zelfreflectie

Hoewel zelfreflectie essentieel is voor een kritische en bewuste benadering van het koloniale verleden, heb ik ervoor gekozen dit gedeelte beknopt te houden en specifiek te richten op de impact ervan op mijn onderzoeksproces. Het gebruik van theoretische kaders van Edward Said, Tony Bennett en Benedict Anderson benadrukt de noodzaak van voortdurende zelfreflectie. Saids concept van oriëntalisme, Bennetts tentoonstellingscomplex en Andersons verbeelde Gemeenschappen bieden waardevolle inzichten, maar vereisen ook dat ik mijn eigen vooronderstellingen en interpretaties kritisch evalueer. Deze kaders helpen bij het onthullen van de complexiteit van koloniale representaties en hun impact op de nationale identiteit, terwijl ik mijn eigen positionele vooroordelen erken en adresseer.

Deze methodologische benadering stimuleert een voortdurende herziening en herdefiniëring van mijn onderzoeksafbakening en -methoden, wat heeft geleid tot een dieper bewustzijn van mijn eigen vooroordelen en de invloed van mijn historische, culturele en religieuze achtergrond op mijn werk. Als onderzoeker ben ik mij ervan bewust dat volledige neutraliteit onbereikbaar is, aangezien elk onderzoek start vanuit een specifieke context, bekend als 'in media res'.²⁴ Dit inzicht in mijn eigen positionaliteit, zoals benadrukt door Andrew Holmes, is cruciaal voor het begrijpen van hoe persoonlijke vooroordelen de verzameling en interpretatie van gegevens beïnvloeden. Holmes stelt dat onze positionaliteit onze interpretaties diepgaand beïnvloedt en onderstreept het belang van reflexiviteit om onze eigen perspectieven en vooroordelen voortdurend te verkennen en te verduidelijken.²⁵ Deze kritische zelfevaluatie voegt een laag van complexiteit toe aan mijn onderzoek, waarbij de wisselwerking tussen interne en externe perspectieven zowel inzicht biedt als helpt objectiviteit te behouden.

Hoofdstuk 4: Etnologische tentoonstellingen en koloniale ideologie in Nederland

De fascinatie voor het exotische en onbekende heeft lange tijd een prominente rol gespeeld in de Europese cultuur. Een opvallend voorbeeld hiervan is de opkomst van mensentuinen en etnologische tentoonstellingen in Nederland tussen 1870 en 1940. Deze evenementen combineerden wetenschappelijk racisme, sociaal-darwinistische theorieën en koloniale ideologieën om niet-Europese volkeren als inferieur en primitief te presenteren. Dit hoofdstuk onderzoekt hoe deze tentoonstellingen bijdroegen aan de constructie van raciale en culturele hiërarchieën en de vorming van de Nederlandse nationale identiteit.

Aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw was het tentoonstellen van 'exotische' mensen in Europa enorm populair. Wereldtentoonstellingen, circussen, jaarmarkten en dierentuinen fungeerden als podia waar groepen, onderscheiden door hun huidskleur, kleding en gebruiken, aan een gefascineerd Europees publiek werden

²⁴ Marianne Moyaert, *In Response to the Religious Other: Ricoeur and the Fragility of Interreligious Encounters* (Lanham, Verenigde Staten: Lexington Books 2014) 173–176.

²⁵ Andrew Gary Darwin Holmes, 'Researcher Positionality - A consideration of its influence and place in qualitative research - A new Researcher guide', *Shanlax International Journal Of Education* 8 (2020) 1–10.

gepresenteerd. Deze evenementen boden niet alleen entertainment, maar dienden ook als onderwerpen van wetenschappelijke studie.²⁶

In *On the Origin of Species* (1859) legde Charles Darwin het principe van natuurlijke selectie uit, waarbij soorten zich aanpassen door gunstige variaties die hun overlevingskansen vergroten. Hoewel Darwin terughoudend was om zijn theorieën direct op mensen toe te passen, werden zijn ideeën snel breder geïnterpreteerd en beïnvloedden ze de sociale wetenschappen. Dit legitimeerde concepten van competitie en overleving in sociale contexten. Herbert Spencer, bekend als de vader van het sociaal-darwinisme, paste darwinistische principes toe op sociale en politieke theorieën. Hij promoveerde *de survival of the fittest* als een natuurlijk proces van sociale evolutie dat zowel competitie als samenwerking omvatte.²⁷

Deze ideeën vonden hun weg naar Nederland, waar ze werden bekritiseerd en besproken. Abraham Kuyper bekritiseerde op 20 oktober 1899 het darwinisme tijdens een lezing aan de Vrije Universiteit Amsterdam, omdat “het recht van de sterkste” rechtvaardigde en morele normen verving door een logica van overleving. Kuyper stelde dat dit machtsstreven autocratie en koloniale expansie aanmoedigde, wat de sociale en politieke beeldvorming van westerse machten beïnvloedde.²⁸ Deze perspectieven lieten zien hoe sociaal-darwinisme zowel biologische als sociale hiërarchieën legitimeerde en mensentuin rechtvaardigde als instrumenten voor politieke en koloniale agenda's.²⁹ Met deze ideologische achtergrond in gedachten, werd de tentoonstelling van inheemse volkeren op werelddtentoonstellingen steeds populairder. Koloniale inheemsen werden al snel een vast onderdeel van dergelijke evenementen, tentoongesteld naast diverse objecten en producten, ten behoeve van de educatie en het amusement van westerse burgers. Deze inheemse mensen werden afgebeeld als categorieën binnen westerse zelfrepresentaties, als personages in het verhaal van het civilisatieproces. De werelddtentoonstelling van Parijs in 1878 was de eerste waarbij vele mensen uit niet-westerse culturen werden getoond in speciaal voor hen gebouwde paviljoenen en inheemse dorpen. Tijdens deze tentoonstelling werden 400 inheemse mensen uit de Franse koloniën tentoongesteld. Deze trend van exotische tentoonstellingen verspreidde zich snel over Europa, met opvallende voorbeelden zoals de Colonial Exhibition in Londen in 1886 en de werelddtentoonstelling van Brussel in 1897.³⁰ In Nederland werden mensen uit de koloniën voor het eerst prominent tentoongesteld in speciaal ingerichte inheemse dorpen tijdens de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling in 1883.³¹

Etnologische tentoonstellingen, vaak bekend als 'menselijke dierentuinen', waren diep verweven met koloniale ideologieën die heersten in Europese samenlevingen van die tijd. Ze

²⁶ Bert Sliggers, 'De exotische mens als amusement,' 1-8.

²⁷ P. de Rooy, 'Bouleeren met de Evolutie. Over de samenhang tussen apen, negers en proletariaat', *De Gids* 154 (1991) 343-366.

²⁸ Abraham Kuyper, *Evolutie: Rede, bij de overdracht van het rectoraat aan de Vrije Universiteit op 20 October 1899* (Amsterdam: Pretoria 1899) 6-15.

²⁹ Ernst Haeckel (1834-1919), beïnvloed door Darwin, ontwikkelde het monisme dat materie en geest als ondeelbaar beschouwde en promoveerde de integratie van wetenschappelijke inzichten in onderwijs en beleid. Zijn ideeën vonden weerklank binnen diverse politieke en wetenschappelijke kringen, variërend van vrijdenkers tot socialisten. Zie: Ernst Haeckel, *De wereldraadselen: populaire studiën over monistische filosofie* (Baarn: Hollandia-Drukkerij 1913) (Baarn, 1933), 200-232.

³⁰ Raymond Corbey, 'Ethnographic Showcases, 1870-1930', *Cultural Anthropology* 8 (1993) 338-369.

³¹ Bloembergen, *De koloniale vertoning*, 1-20.

stelden niet-Europese volkeren voor als primitief en minderwaardig, wat niet alleen de koloniale overheersing legitimeerde, maar ook bijdroeg aan de Europese missie van 'beschaving'. Door mensen te presenteren in plaats van dieren, versterkten deze tentoonstellingen raciale en culturele hiërarchieën en bevestigden ze de vermeende superioriteit van het Westen.³² De bezoekers kregen 'levende spektakels' te zien die hen overtuigden van hun eigen raciale en culturele superioriteit. Zulke voorstellingen vermengden amusement met educatie en propaganda, waardoor de lijnen tussen deze elementen vervaagden en bijdroegen aan de normalisatie en rationalisatie van koloniale overheersing in het dagelijks leven van het Europese publiek.³³

In het kader van deze ideologische en historische context stelde Marieke Bloembergen dat Nederlandse koloniale tentoonstellingen tussen 1883 en 1931 consistent waren opgebouwd volgens een vast schema: de natuurlijke wereld, de inheemse bevolking en de kolonisatie. Binnen dit kader was echter een duidelijke evolutie merkbaar.³⁴ In 1883 lag de nadruk aanvankelijk op het 'primitieve' en 'exotische'. Vanaf 1900 verschoof de focus naar meer complexe kunstvormen en de Hindoe-Javaanse beschaving. Bovendien veranderde het perspectief in de loop van de tijd; vroeg in de 20e eeuw lag de nadruk op de overeenkomsten tussen culturen, terwijl tegen het einde van de jaren '20 juist de unieke aspecten van inheemse culturen werden benadrukt.³⁵

De periode van 1870 tot 1940 kenmerkte zich door een intensieve fase van etnologische tentoonstellingen, waarbij wetenschappelijk racisme en sociaal-darwinisme een cruciale rol speelden. Deze ideologieën legitimeerden koloniale overheersing en versterkten raciale hiërarchieën door niet-Europese volkeren als primitief en inferieur af te schilderen. Deze tentoonstellingen verweefden amusement, educatie en propaganda en droegen zo bij aan de normalisatie en rationalisatie van koloniale overheersing in het dagelijks leven van het Europese publiek. Door dit begrip van de ideologische en historische context kunnen we beter analyseren hoe de Indische Tentoonstelling specifieke representaties en percepties van inheemse culturen vormde en hoe die bijdroeg aan de constructie van de Nederlandse nationale identiteit.

Hoofdstuk 5: Nederland en Indonesië in de vroege 20e eeuw

Dit hoofdstuk biedt een historische context voor de relatie tussen Nederland en Indonesië in de late 19e en vroege 20e eeuw. Het richt zich op politieke, economische en sociale ontwikkelingen die deze periode kenmerkten. Door te begrijpen hoe Nederland en Indonesië in deze tijd met elkaar verweven waren, krijgen we inzicht in de dynamieken die de weg vrijmaakten voor de Indonesische onafhankelijkheidsbeweging.

Nederland onderging in deze periode opmerkelijke politieke en sociaaleconomische transformaties. De grondwetswijziging van 1848 introduceerde een liberale staatsvorm en het

³² Corbey, 'Ethnographic showcases', 340-345.

³³ Walter Putnam, "'Please don't feed the natives': human zoos, colonial desire, and bodies on display", *BRILL eBooks* (2012) 55-68.

³⁴ Bloembergen, *De koloniale vertoning*, 286-293.

³⁵ G.A. Jansen Hendriks, *Een voorbeeldige kolonie: Nederlands-Indië in 50 jaar overheidsfilms, 1912-1962* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2014) 60-70.

algemeen mannenkiesrecht van 1917 verbreedde het electoraat aanzienlijk. Ondanks de economische uitdagingen na de Eerste Wereldoorlog bleef Nederland een prominente koloniale macht, waarbij economische belangen vaak zwaarder wogen dan ethische overwegingen.³⁶ Hoewel het Cultuurstelsel officieel eindigde in 1870, bleef de Nederlandse invloed sterk in Indonesië door directe bestuursvormen die economische exploitatie en culturele onderdrukking voortzetten.³⁷ In deze periode vonden er intense debatten plaats over de ethiek van het kolonialisme en er ontstond een groeiend nationaal bewustzijn dat nauw verbonden was met het bezit van koloniën. Kunst, literatuur en openbare tentoonstellingen speelden een belangrijke rol in het versterken van de Nederlandse nationale identiteit en rechtvaardigden vaak koloniale ondernemingen. Musea en tentoonstellingen benadrukten de 'Exotische Ander' en de koloniale veroveringen, wat bijdroeg aan het beeld van het koloniale rijk als een integraal onderdeel van de nationale identiteit.³⁸ De relatie tussen Nederland en Indonesië in deze periode was complex en gekenmerkt door een overgang van indirecte naar directe controle. Toenemende nationalistische gevoelens onder de Indonesische bevolking leidden tot de vroege stadia van de onafhankelijkheidsbeweging. Politieke en economische dynamiek in Nederland zorgde voor zowel ontwikkeling als sociale spanningen, typerend voor de vaak gewelddadige relaties tussen kolonisator en gekoloniseerde.³⁹

Tussen 1926 en 1930 beleefde Indonesië, toen Nederlands-Indië, een periode van intens politiek en sociaal tumult. De opkomst van de Partai Komunis Indonesia (PKI) en diverse nationalistische bewegingen markeerden deze periode. De opstanden van november 1926, georganiseerd door de PKI, werden snel neergeslagen maar betekenden een significante escalatie in de antikoloniale strijd. De Nederlandse koloniale regering voerde harde veiligheidsmaatregelen in en gebruikte de opstanden als rechtvaardiging voor strengere controle en repressie. Het strafkamp Boven-Digoel in Nieuw-Guinea werd een symbool van koloniale wreedheid.⁴⁰ Tegelijkertijd wonnen nationalistische bewegingen zoals de Partai Nasional Indonesia (PNI), opgericht in 1927 onder leiding van Soekarno, aan invloed. Deze bewegingen pleitten voor onafhankelijkheid en politieke mobilisatie. Soekarno's strategieën, waaronder het bevorderen van nationale eenheid en het aanspreken van een breed publiek door middel van krachtige toespraken en geschriften, speelden een cruciale rol in het mobiliseren van steun voor de onafhankelijkheidsbeweging. In Nederland vond de repressieve aanpak van het koloniale bestuur overwegend steun, hoewel linkse partijen zoals de SDAP pleitten voor geleidelijke hervormingen en meer zelfstandigheid voor Indonesië. De Communistische Partij Holland steunde de onafhankelijkheidsbeweging en bekritiseerde de repressieve maatregelen.⁴¹

De jaren 1926 tot 1930 waren cruciaal voor het vormgeven van het antikoloniale verzet in Indonesië. De acties van de PKI, de opkomst van nationalistische bewegingen en de

³⁶ Friso Wielenga, *A History of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day* (Münster: Bloomsbury Publishing 2019) 295-320.

³⁷ Ibidem, 265-280, 310-320.

³⁸ Ibidem, 308-330.

³⁹ Ruth T. McVey, *The rise of Indonesian communism* (Sheffield: Equinox Publishing 2006) 340-355.

⁴⁰ John Theodoor Petrus Blumberger, *De communistische beweging in Nederlandsch-Indië* (Haarlem 1935) 100-113.

⁴¹ Herman Burgers, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden: BRILL 2011) 202-230.

harde repressie door de Nederlandse koloniale overheid creëerden een dynamiek van verzet en onderdrukking die het politieke landschap van Indonesië voor decennia zou vormen. Deze context biedt inzicht in de relatie tussen Nederland en Indonesië in de vroege 20e eeuw en in de basis voor het verdere verloop van de onafhankelijkheidsbeweging en de veranderende machtsverhoudingen in de regio. Voorts biedt die inzicht in de complexe en vaak gewelddadige relaties tussen Nederland en Indonesië, toen Nederlands-Indië, evenals in de politieke en economische transformaties die zowel Nederland als Indonesië hebben gevormd.

Hoofdstuk 6: De Indische Tentoonstelling in Arnhem: promotie van koloniale overheersing en nationale identiteit

Dit hoofdstuk onderzoekt de Indische Tentoonstelling in Arnhem, met een focus op de ontstaansgeschiedenis, financiering, organisatie en promotie van het evenement. Het doel is om te laten zien hoe de tentoonstelling niet alleen diende om de kennis over Nederlands-Indië te vergroten, maar ook bijdroeg aan de constructie van de nationale identiteit en de legitimering van koloniale overheersing. De promotiecampagne van de tentoonstelling wordt geanalyseerd in het licht van haar educatieve en propagandistische doelstellingen. Het hoofdstuk belicht hoe culturele representaties, technologische innovaties en strategische marketingcampagnes samenwerkten om de tentoonstelling tot een krachtig instrument van nationale propaganda te maken.

6.1 Ontstaan en doelstellingen

In januari 1926 leidde een goed bezochte filmdag over Sumatra's Oostkust in Arnhem tot het idee voor een Indische Tentoonstelling. De Arnhemse afdeling van de Vereniging Oost en West en de Arnhemse afdeling van de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer (voortaan afgekort tot 'VVV') wilden de kennis over de Nederlandse koloniën vergroten, gezien de beperkte betrokkenheid bij de koloniën in Oost-Nederland. Arnhem werd als strategische locatie gekozen.⁴² Jan Huges, een invloedrijke figuur op zowel lokaal als nationaal niveau, speelde een centrale rol. Huges werkte van 1911 tot 1916 als hoofdadministrateur bij een tabaksfirma in Deli en was tussen 1922 en 1946 secretaris van de Kamer van Koophandel in Arnhem. Tot 1930 was hij actief als bestuurder van de economisch conservatieve liberale Vrijheidsbond.⁴³ Als voorzitter van de Arnhemse afdeling van de Vereniging Oost en West benadrukte Huges het belang van de tentoonstelling:

“De tijden zijn ernaar om, laten wij het kort zeggen, de Nederlanders meer dan tot nu toe het geval is, kennis bij te brengen omtrent Nederlandsch Indië en hare bewoners. Kennis, die tot waardering zal moeten leiden, en om de onderdanen van H.M. de Koningin in Oost en West

⁴² *Indische Tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem, Officiële Catalogus* (Vereniging Oost en West, 1928), 3.

⁴³ W.P.T. de Jong, ‘Hard werken of armoede lijden. De mislukte tentoonstelling Mijlpaal 1950 in Sonsbeek Arnhem’, *Bijdragen en Mededelingen Gelre: Historisch Jaarboek Voor Gelderland* 105 (2014), 199–201.

de overtuiging te schenken, dat ook hier te lande aan de beide Indië nog in andere zin wordt gedacht dan alleen in de richting van mogelijk dividenden."⁴⁴

Huges wilde van de Indische Tentoonstelling meer maken dan enkel een volksvermaak of 'kermis'. Hij benadrukte het belang van een waardig en educatief evenement, gericht op zakelijke aspecten en zorgvuldig geselecteerde attracties. Een van de opvallende attracties waren de Indische dansen, die hij specifiek waardeerde als een cultureel verrijkende ervaring, in contrast met de "lelijke sensuele dansen" van de moderne Westerse cultuur.⁴⁵

Figuur 3. Jan Huges, de organisator van de ITA 1928.⁴⁶

6.2 Financiering en organisatie

De financiering en organisatie van de tentoonstelling waren cruciaal voor het succes ervan. Ondanks steun van de Koninklijke Vereniging Koloniaal Instituut en bijdragen van lokale inwoners en het gemeentebestuur van Arnhem, was er onvoldoende lokale belangstelling, waardoor de Koninklijke Vereniging Oost en West zich aanvankelijk terugtrok uit het project.

⁴⁴ *Indische Tentoonstelling "Zypendaal" Arnhem, Officiële Catalogus* (Vereniging Oost en West, 1928), 3.

⁴⁵ 'Vergadering van „Oost en West" plannen voor een Indische tentoonstelling in 1928.', *Arnhemsche Courant* (25 januari 1927) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000106669:mpeg21:p005>.

⁴⁶ Albert Jan Ganzendam, *Jan Huges, de organisator van de ITA 1928*, *Gelders Archief: 1538-12083*, Public Domain Mark 1.0 Licentie. https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=100&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

Begin 1927 heroverwogen de VVV en de Koninklijke Vereniging Oost en West de plannen voor een Indische Tentoonstelling, gepland voor de zomer van 1928. Tijdens een bestuursvergadering benadrukte de Koninklijke Vereniging Oost en West het belang van het behoud van het educatieve karakter van de tentoonstelling, terwijl men tegelijkertijd publieke interesse probeerde te wekken. De VVV, met ondersteuning van de toenmalig secretaris Hans Lamsvelt, zegde toe de eerder gemaakte kosten te dekken.⁴⁷ De betrokkenheid van Lamsvelt bij de ITA 1928 kan worden toegeschreven aan zijn samenwerking met Johannes Piekema, de voorzitter van de Arnhemse VVV tot 1927. Onder Piekema's leiding focuste de VVV op het aantrekken van welvarende burgers en positioneerde Arnhem als een aantrekkelijke vestigingsplaats voor terugkerende Indiëgangers, gesteund door nationale marketing-campagnes en internationale propagandareizen. In 1926 ondernamen Piekema en Lamsvelt een vier maanden durende propagandareis door Nederlands-Indië, waarbij ze de film 'Arnhem en Omstreken' vertoonden om Arnhem te promoten. Deze film, geproduceerd in 1918 door Willy Mullens, toonde Arnhem als 'een stukje Hollandsch natuurschoon, vol van wijsche rust en heerlijkheid, waar de energie een verjongingskuur zou ondergaan.'⁴⁸

Na de productie van 'Holland Neutraal: Leger en Vlootfilm' in 1917, een propagandafilm gemaakt in opdracht van het Ministerie van Oorlog tijdens de Eerste Wereldoorlog, vestigde Willy Mullens zijn reputatie als een invloedrijke maker van propagandafilms. Zijn films benadrukten de economische waarde van de steden en bevorderden de nationale trots en verbondenheid met de overzeese gebieden. Deze films speelden een cruciale rol bij het pareren van internationale kritiek op Nederlandse koloniale praktijken en ondersteunden het aantrekken van investeerders. Ze belichtten de rijkdom en diversiteit van Nederlands-Indië en presenteerden zorgvuldig de voordelen en successen van het Nederlandse koloniale beleid tijdens een periode waarin wereldwijd de kritiek op koloniale machten toenam.⁴⁹

6.3 Culturele representatie en koloniale ideologie

De Indische Tentoonstelling in Arnhem had als expliciet doel om de kennis over Nederlands-Indië onder de Nederlandse bevolking te vergroten. De tentoonstelling toonde producten, kunstvoorwerpen en culturele uitingen uit de koloniën en probeerde zo een breder bewustzijn en waardering te creëren voor de koloniale prestaties van Nederland. Deze aanpak weerspiegelt Edward Saids concept van oriëntalisme, waarbij de tentoonstelling Nederlands-Indië presenteerde op een wijze die Nederlandse culturele en civiele superioriteit benadrukte, terwijl de koloniën werden weergegeven als exotisch en inferieur.

Dit idee van oriëntalisme werd versterkt door de manier waarop de cultuur van Nederlands-Indië werd gerepresenteerd als een verzameling van exotische en primitieve objecten en praktijken die moesten worden getransformeerd en geciviliseerd door de Nederlandse kolonisator. De tentoonstelling, met zijn zorgvuldig geselecteerde culturele

⁴⁷ 'Vergadering van „Oost en West" plannen voor een Indische tentoonstelling in 1928.', *Arnhemsche Courant* (25 januari 1927) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000106669:mpeg21:p005>.

⁴⁸ G.F.C. Vergouwe, *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijftienvijftigjarig bestaan van de Vereeniging voor vreemdelingenverkeer te Arnhem* (Arnhem: De Vlijt 1930) 21–33.

⁴⁹ G.A. Jansen Hendriks, *Een voorbeeldige kolonie*, 58-65.

voorstellingen zoals traditionele Indische dansen, diende om deze dynamiek van superioriteit en ondergeschiktheid te versterken. De manier waarop deze dansen werden gepresenteerd, als verrijnde en esthetische contrasten met de moderne Westerse cultuur, illustreert hoe oriëntalisme functioneerde als een middel om de koloniale machtsstructuren te rechtvaardigen en te verankeren in de Nederlandse nationale identiteit. Daarnaast toont het concept van het tentoonstellingscomplex hoe tentoonstellingen als deze fungeren als publieke arena's waarin macht en kennis worden gedemonstreerd en gevormd.

De ITA 1928 diende niet alleen om de kennis over de koloniën te vergroten, maar ook om de suprematie van de Nederlandse cultuur en wetenschap te benadrukken. Door de nadruk te leggen op de economische en politieke prestaties in Nederlands-Indië, werd de tentoonstelling een instrument van nationale propaganda, opgezet om de koloniale onderneming te legitimeren en de morele en culturele superioriteit van Nederland te benadrukken. Deze tentoonstelling fungeerde als een krachtig middel om de ideologieën van kolonialisme diep in de publieke perceptie te verankeren, wat bijdroeg aan de voortzetting en acceptatie van koloniale overheersing.

Verder droeg het concept van verbeelde gemeenschappen door middel van de tentoonstelling bij aan de vorming van de collectieve nationale identiteit, die de kolonie insloot als een essentieel onderdeel van het Nederlandse rijk. Door de tentoonstelling werden de Nederlandse burgers aangespoord om zich te identificeren met de koloniale onderneming en trots te zijn op de nationale prestaties in de koloniën. De representatie van Indië als een waardevol en onmisbaar deel van het Nederlandse rijk, vol van economische en culturele schatten, hielp bij het cultiveren van een gevoel van nationale eenheid en superioriteit.

6.4 Promotiecampagne en nationale identiteit

De promotiecampagne voor de Indische Tentoonstelling in Arnhem was een meesterwerk van marketing en propaganda, ontworpen om de Nederlandse nationale identiteit te versterken en de koloniale overheersing te legitimeren. De campagne begon eind 1927 en werd aanvankelijk uitgevoerd door vrijwilligers. Burgers, handelslichamen en particulieren in Nederland verspreidden de eerste reclamematerialen, wat leidde tot toenemende belangstelling. De begroting werd vergroot door het verhuren van stands en donaties, wat leidde tot een grotere omvang van de plannen.⁵⁰

⁵⁰ *Indische tentoonstelling "Zypendaal" Arnhem 1928, Officiële Catalogus* (Vereeniging Oost en West, 1928), 3.

Figuur 4. Een oproep in de krant voor propaganda ITA 1928.⁵¹

6.4.1 Visuele en Technologische Innovaties

Arnhem onderging een visuele transformatie in dienst van de promotiecampagne. De VVV richtte een bloemencommissie op, die als doel had om de stad visueel te verfraaien om een positieve indruk op de bezoekers te maken. Bijzondere nadruk werd gelegd op het belang van de Indische Tentoonstelling, waarvan verwacht werd dat die veel bezoekers zou aantrekken die eerder in Nederlands-Indië gewoond hadden. In januari 1928 deed de commissie een oproep aan de inwoners van Arnhem om hun huizen en tuinen rijkelijk te versieren. Deze brede steun weerspiegelde de gezamenlijke inspanningen van de Arnhemse gemeenschap om de stad te promoten als een belangrijke culturele en sociale bestemming in Nederland.⁵²

Een opmerkelijk element in de promotie van de ITA 1928 was het monumentale gebouw op het stationsplein, gekenmerkt door een centraal geplaatst Boeddhabeeld en omgeven door vlaggen met Indische symbolen. Deze zorgvuldig geselecteerde elementen droegen niet alleen bij aan de esthetische aantrekkingskracht, maar verschaften ook diepgaand inzicht in de spirituele, culturele en historische rijkdom van de Indische gemeenschappen. De keuze voor deze specifieke symbolen en objecten weerspiegelde een bewuste strategie om de complexe en rijke culturele erfenis van Indië te communiceren en versterkte de educatieve en belevingswaarde van de tentoonstelling.⁵³

⁵¹ Een oproep in de krant voor propaganda ITA 1928, *Nieuwsblad van het Noorden* (23 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010667851:mpeg21:p010>.

⁵² 'Arnhem Bloemenstad', *Arnhemse Courant* (26 januari 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000106749:mpeg21:a0048>.

⁵³ 'De Indische tentoonstelling te Arnhem in 1928', *Graafschaphode* (4 april 1927) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110598010:mpeg21:p009>.

Figuur 5. Een wegwijzer en vignet van de ITA 1928.⁵⁴

De promotiecampagne viel op door de integratie van vooruitstrevende technologieën en strategische partnerschappen. Bedrijven als Philips en KLM speelden een cruciale rol in het benadrukken van het internationale belang van het evenement. KLM verhoogde de zichtbaarheid door spectaculaire vliegtochten boven Arnhem te organiseren, waarbij tijdelijk een vliegveld nabij de tentoonstellingslocatie werd opgezet. Philips faciliteerde baanbrekende communicatietechnologieën door een speciale verbinding tot stand te brengen, waardoor de openingsrede van de minister van Koloniën, J.C. Koningsberger, live in Indië te volgen was. Dezelfde avond reageerde de gouverneur-generaal van Indië, Andries de Graeff, vanuit Indië. Zijn woorden werden via geluidsversterkers uitgezonden, waardoor ze duidelijk hoorbaar waren voor de aanwezigen bij de opening in Arnhem.⁵⁵ Daarnaast werd er een speciaal postkantoor op het tentoonstellingsterrein ingericht, genaamd 'Postkantoor Zijpendaal', waardoor directe communicatie met Indië mogelijk was. De innovatieve verlichting door elektrofabriek De V.I.J.F. verbeterde de toegankelijkheid van de tentoonstelling tijdens de avonduren, wat bijdroeg aan een continue bezoekersstroom.⁵⁶ De technologische innovaties en partnerschappen speelden een sleutelrol in het promoten van de tentoonstelling als een symbool van moderne vooruitgang en technologische superioriteit. Deze elementen versterkten de nationale trots en verbondenheid met de koloniën door de nadruk te leggen op

⁵⁴ Een wegwijzer en vignet van de ITA 1928, Gelders Archief: 1532-123-0056, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=125&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

⁵⁵ 'K.L.M.-rondvluchten boven Arnhem', *Het Vaderland: Staat- en Letterkundig Nieuwsblad* (8 april 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010011697:mpeg21:p003>.

⁵⁶ 'De I.T.A.', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003>.

de vooruitstrevendheid van Nederland. Tegelijkertijd legitimeerden ze de koloniale overheersing door te suggereren dat deze moderniteit alleen mogelijk was door de koloniale exploitaties en de daaruit voortvloeiende economische voordelen.

6.4.2 Culturele en sportieve activiteiten

De ITA 1928 verrijkte haar programma met een reeks culturele en sportieve activiteiten, waaronder tenniswedstrijden tussen bekende Nederlandse en Indische spelers en authentieke dansvoorstellingen. Deze evenementen dienden niet alleen als entertainment maar waren ook strategisch ontworpen om de tentoonstelling te profileren als een belangrijk internationaal evenement. Door het bevorderen van culturele uitwisseling en het versterken van de banden tussen Nederland en Indië, speelden deze activiteiten een cruciale rol in het verhogen van de aantrekkelijkheid en het educatieve aanbod van de tentoonstelling.⁵⁷ De culturele en sportieve activiteiten droegen bij aan de vorming van een gedeelde nationale identiteit door het publiek actief te betrekken en een gevoel van gemeenschapsvorming te creëren. De presentatie van Indische cultuur als exotisch en inferieur droeg bij aan de versterking van het beeld van Nederlandse superioriteit. De activiteiten fungeerden als een middel om de koloniale relatie te romantiseren en te rechtvaardigen door de nadruk te leggen op de culturele rijkdom die het Nederland had gebracht door zijn koloniale inspanningen. In het promotieproces van de Indische Tentoonstelling speelden de live-demonstraties van ambachten door inheemse mensen, die hiervoor speciaal uit de koloniën waren overgekomen, een centrale rol. Deze attracties kregen veel aandacht in de media en werden breed uitgelicht als een van de meest opvallende kenmerken van het evenement. De Graafschapbode illustreerde dit als volgt:

"Echte Indische Inlanders komen over en zullen op de I.T.A. hun handwerk: zilver- en goudsmeden, ivoorsnijden, weven, batikken, hoedenvlechten enz. verrichten in een Indisch-getrouwe omgeving; op de sprookjesachtige vijvers, des avonds in den schemer, zullen Indische meisjes en knapen op een prauw rondrijven en de eigenaardige muziek op hun Indische instrumenten laten horen; langs de gazons en perken zullen ze rondzwerven, dansen en weemoedige Madoereesche liedjes zingen."⁵⁸

Deze uitgebreide en meeslepende promotie hielp bij het trekken van een breed publiek door een uniek kijkje te bieden in de diverse en rijke cultuur van Nederlands-Indië. Daarnaast boden het Nederlands-Indonesisch Verbond van jongeliedenorganisaties en de Vereniging Eurasia uit Den Haag gedurende de hele tentoonstellingstijd voorstellingen aan in de vorm van Javaanse dansen en toneel. Deze culturele activiteiten benadrukten de rijke diversiteit van de Indonesische culturen en versterkten de educatieve en entertainende waarde van de tentoonstelling. De live demonstraties en culturele voorstellingen speelden een belangrijke rol in het legitimeren van de koloniale relatie door een beeld te schetsen van de Indische cultuur als exotisch en inferieur, wat de superioriteit van de Nederlandse cultuur benadrukte. Deze

⁵⁷ 'Nederland—Indië-wedstrijd', *Algemeen Handelsblad* (25 maart 1928)

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010658641:mpeg21:p007>.

⁵⁸ 'De I.T.A.', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928)

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003>.

activiteiten creëerden een ervaring van koloniale overheersing die de Nederlandse publieke perceptie van de koloniën versterkte en bijdroeg aan de constructie van een gedeelde nationale identiteit.

Figuur 6. Koningin-moeder Emma bij de zilvermeden.⁵⁹

6.4.3 Rol van de Nederlandse pers

De Nederlandse pers, vooral uit Arnhem, speelde een essentiële rol in de promotie. Verschillende kranten boden voorvertoningen van het evenement aan, met plattegronden en foto's van de opbouw, en hielden het publiek op de hoogte van de laatste ontwikkelingen. Drie maanden voor de opening werden journalisten uitgenodigd voor een rondleiding over het terrein. Deze gelegenheid werd actief gebruikt om de tentoonstelling te promoten. Na een dergelijke rondleiding rapporteerde De Graafschapbode:

"Dat de I.T.A. maar niet een tentoonstelling wordt, zoals er zo vele zijn: die slechts de belangstelling kunnen trekken van een kleinen kring van belanghebbenden en plaatsgenoten; integendeel, van de I.T.A. mag met recht gezegd worden, dat ze een nationale gebeurtenis zal worden, die in het hele land belangstelling zal trekken. Het wordt iets bijzonders, iets aparts. Het wordt zo, dat de bezoeker van de I.T.A erkennen zal: wat ik hier zag, vergeet ik heel mijn

⁵⁹ *Koningin-moeder Emma bij de zilvermeden*, Gelders Archief: 1583-15162, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (3 juli 1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

leven niet. Wat de dan ten toon zal stellen? Indië! Ons Ned-Indië! En op de meest volledige wijze!"⁶⁰

Dit benadrukt hoe de ITA 1928 zich positioneerde als een memorabele en uitgebreide weergave van Indië, bestemd om landelijke belangstelling te wekken. De rol van de pers was cruciaal in het vormen van de publieke perceptie van de tentoonstelling. De positieve berichtgeving en uitgebreide dekking droegen bij aan het creëren van een nationaal gevoel van trots en verbondenheid met de koloniale inspanningen. Door de tentoonstelling te positioneren als een nationaal evenement van groot belang, versterkte de pers de legitimiteit van de koloniale overheersing en de superioriteit van de Nederlandse cultuur.

6.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is aangetoond hoe de Indische Tentoonstelling in Arnhem niet alleen de kennis en waardering voor Nederlands-Indië vergrootte, maar ook bijdroeg aan de versterking van koloniale ideologieën en machtsstructuren in de Nederlandse samenleving. Deze elementen, gecombineerd met culturele evenementen, educatieve programma's, strategische marketingcampagnes en technologische innovaties, maakten de tentoonstelling tot een krachtig instrument voor nationale propaganda.

De promotiecampagne maakte gebruik van geavanceerde technologieën, strategische partnerschappen en innovatieve marketingtechnieken om een breed publiek aan te trekken en te betrekken. Visuele elementen, zoals de versierde stad en het monumentale Boeddhabeeld, speelden een cruciale rol in het creëren van een aantrekkelijke en educatieve ervaring. Tegelijkertijd versterkten culturele en sportieve activiteiten de band tussen Nederland en Indië en droegen ze bij aan de nationale identiteit. De culturele representaties binnen de tentoonstelling benadrukten de superioriteit van de Nederlandse cultuur en legitimeerden de koloniale overheersing door de Indische cultuur als exotisch en inferieur te presenteren. Dit was in lijn met Edward Saids concept van oriëntalisme en Tony Bennetts idee van het tentoonstellingscomplex, waar macht en kennis worden gedemonstreerd en gevormd. De tentoonstelling fungeerde als een krachtig middel van nationale propaganda en droeg bij aan de verbeelde gemeenschap zoals beschreven door Benedict Anderson, waarin Nederlandse burgers zich verbonden voelden met de koloniale onderneming en trots waren op de nationale prestaties in de koloniën. De pers speelde een essentiële rol in het promoten van de tentoonstelling en het vormen van de publieke perceptie. De uitgebreide en positieve berichtgeving droeg bij aan een gevoel van nationale trots en verbondenheid met de koloniale inspanningen, waardoor de legitimiteit van de koloniale overheersing en de superioriteit van de Nederlandse cultuur verder werd versterkt.

In dit hoofdstuk is aangetoond hoe de Indische Tentoonstelling in Arnhem niet alleen kennis en waardering voor Nederlands-Indië vergrootte, maar ook bijdroeg aan de versterking van koloniale ideologieën en machtsstructuren in de Nederlandse samenleving. Deze elementen, gecombineerd met culturele evenementen, educatieve programma's, strategische

⁶⁰ 'De I.T.A.', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003>.

marketingcampagnes en technologische innovaties, maakten de tentoonstelling tot een krachtig instrument voor nationale propaganda.

Figuur 7. Strovlechers aan het werk op de ITA 1928.⁶¹

⁶¹ *Strovlechers aan het werk op de ITA 1928*, Gelders Archief: 1583 - 15161, Public Domain Mark 1.0 Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

Hoofdstuk 7: De Indische Tentoonstelling van 1928: architectuur, ruimtelijke indeling en culturele presentatie als koloniale propaganda

Tijdens de ITA 1928 waren architectuur en ruimtelijke indeling cruciaal voor de presentatie van Nederlands-Indië aan het Nederlandse publiek. Deze tentoonstelling, gehouden in de parken Zypendaal en Sonsbeek, integreerde bewust Nederlandse architecturale stijlen met Indische elementen om een geïdealiseerd beeld van de kolonie te schetsen. Dit hoofdstuk onderzoekt hoe de architectuur en indeling van de tentoonstelling bijdroegen aan de presentatie en perceptie van Nederlands-Indië. Door te analyseren hoe de tentoonstelling een economisch en cultureel beeld van de kolonie presenteerde, wordt duidelijk hoe het tevens bijdroeg aan de bevestiging van westerse dominantie en de constructie van een nationale identiteit.

Figuur 8. Kasteel Zypendaal tijdens de ITA 1928.⁶²

⁶² *Kasteel Zypendaal tijdens de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15129, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=100&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

7.1 Architectuur en culturele presentaties

De parken Zypendaal, Sonsbeek en Kasteel Zypendaal in Arnhem werden getransformeerd tot een levendige weergave van Nederlands-Indië. De Koninklijke Vereeniging van Oost en West stelde als doel:

“Aan het publiek gelegenheid te geven om kennis te nemen van producten onzer koloniën, kunstvoortbrengselen van hare bewoners en daarnevens, zij het ook in bescheiden vorm, hunne levenswijze.”⁶³

Dit citaat benadrukt de intentie om de koloniale producten en levenswijzen op een manier te presenteren die de westerse superioriteit impliciet bevestigt. De organisatoren integreerden de nieuwe gebouwen zorgvuldig met de natuurlijke omgeving om een authentieke Indische ervaring binnen een Nederlands kader te creëren. De tentoonstellingsgebouwen, ontworpen in een "zuiver Hollandse stijl", combineerden Nederlandse esthetiek met Indische thema's, en het park bood diverse culturele, educatieve en commerciële faciliteiten.⁶⁴

Er was een uitgebreid overzicht van de artistieke en technische vaardigheden van de inheemse bewoners van Oost- en West-Indië en de economische activiteiten van Nederlanders in deze gebieden. Verschillende mensen uit Oost- en West-Indië waren overgekomen, waaronder gamelanspelers, traditionele dansers, weefsters, timmerlui, paarden- en karbouwjongens, veertien Indianen en dertien bosnegers (De term "boschnegers" wordt hier gebruikt zoals die in de officiële catalogus van de tentoonstelling staat geschreven, om historische authenticiteit te waarborgen. Ik ben me ervan bewust dat dit vandaag de dag geen gangbare of gepaste term meer is).⁶⁵ Dit gebruik van terminologie in de officiële catalogus versterkt het oriëntalistische beeld van de inheemse bevolking als exotisch en inferieur. Naast culturele exposities lag de nadruk op collecties die de economische betekenis van deze gebieden voor zowel de koloniën als “het moederland” belichtten. Dit werd onderstreept door de stands van de grootste Nederlandse firma's en ondernemingen in de import- en exporthandel, met specifieke focus op de handelsverbindingen met de overzeese gebieden. Deze stands boden een platform voor het aangaan van zakelijke relaties en het versterken van commerciële netwerken met betrekking tot de koloniale handel.⁶⁶

⁶³ *Officiële Catalogus Indische tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem 1928*, 2-4.

⁶⁴ ‘De Indische tentoonstelling te Arnhem in opbouw’, *Algemeen Handelsblad* (14 januari 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010658267:mpeg21:p001>.

⁶⁵ De term 'boschnegers' is verouderd en wordt tegenwoordig als ongepast beschouwd. Voor historische nauwkeurigheid wordt deze term in deze context gehandhaafd. Bron: *Catalogus Indische tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem 1928*, 126-127; Joh.F. Snelleman, ‘De West-Indische afdeling op de Arnhemsche tentoonstelling’, *De West-Indische Gids* (Brill on behalf of the KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies 1928) 275–282, <https://www.jstor.org/stable/41846244>.

⁶⁶ ‘De a.s. Indische tentoonstelling 1928 te Arnhem (I.T.A.) wat deze expositie bieden zal’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant* (17 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMCODA01:000154777:mpeg21:p006>.

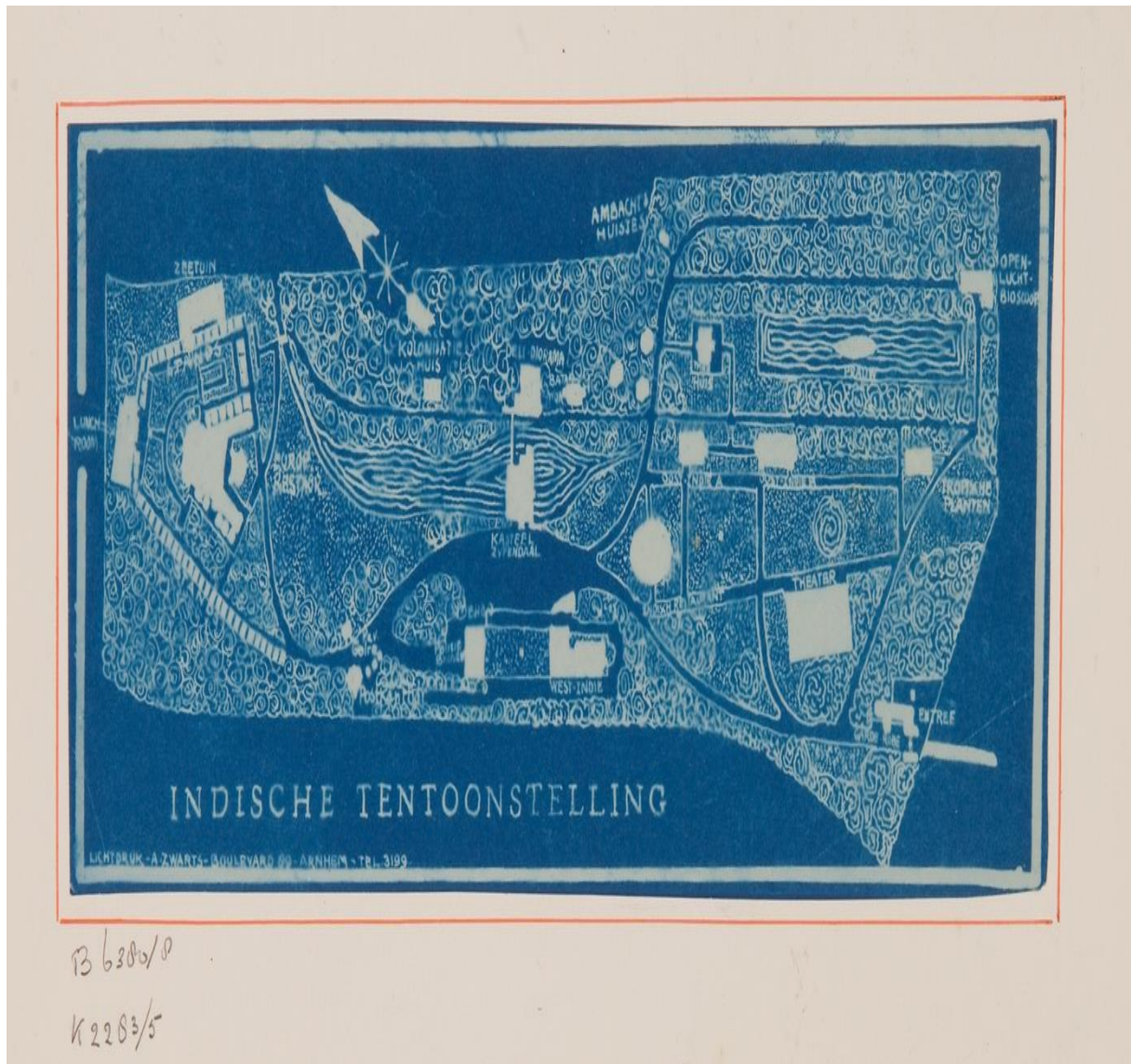
Figuur 9. Gamelanspelers van Eurasia op de ITA 1928.⁶⁷

De aanwezigheid van inheemse ambachtslieden en arbeiders, zoals gamelanspelers en traditionele dansers, versterkte oriëntalistische beelden door hen te presenteren als exotisch en primitiever dan de Nederlandse cultuur. Dit bevestigde de westerse superioriteit en rechtvaardigde de koloniale overheersing door de inheemse bevolking te reduceren tot objecten van exotische bewondering. In de tentoonstelling werden de culturele en economische prestaties van de koloniën getoond om de macht en superioriteit van Nederland te benadrukken. De stands van Nederlandse firma's en de nadruk op handelsverbanden dienden niet alleen om economische netwerken te versterken, maar ook om de koloniale onderneming als een succesverhaal te presenteren. De demonstratie van zending en missie als civiliserende krachten versterkte dit beeld door de vermeende morele en sociale superioriteit van de koloniale machthebbers te onderstrepen.

Bovendien droeg de uitgebreide aandacht voor Nederlands-Indië en de representatie van de inheemse cultuur en economische activiteiten bij aan de vorming van een Nederlandse nationale identiteit. Door de nadruk te leggen op de economische en culturele bijdragen van de koloniën, werd een gemeenschappelijke nationale trots en verbondenheid met de koloniën

⁶⁷ *Gamelanspelers van Eurasia op de ITA 1928*, Gelders Archief: 1583-15168, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

gecreëerd. Dit proces hielp bij het cultiveren van een verbeelde gemeenschap waarin de koloniën werden gezien als een integraal onderdeel van de Nederlandse natie.

Figuur 10. Plattegrond van de ITA 1928.⁶⁸

⁶⁸ Plattegrond van de ITA 1928., Gelders Archief: 1523 - 123-0057 PublicDomain Mark 1.0 Licentie. (1924) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

7.2 Culturele en culinaire belevingen

Bij binnenkomst werden bezoekers ondergedompeld in een Indische sfeer door het ‘Indisch theater’, gebouwd in de stijl van een Javaanse pendopo en geschikt voor 400 personen. De vereniging Eurasia organiseerde wekelijks “zuiver Indische” voorstellingen, terwijl er op andere avonden lezingen over Indische onderwerpen met lichtbeelden werden gegeven. Tijdens de zeven weken van de tentoonstelling trad een vaste groep van twintig amateurartiesten op, waaronder traditionele Javaanse ronggeng-dansers uit Nederlands-Indië. Muziek was prominent aanwezig, met voorstellingen in het theater, restaurants, onder de bomen en 's avonds op Javaanse prauwen in de vijver door een gamelanorkest.

Leden van Eurasia speelden Indische muziek, krontjong-liedjes, Hawaiiaanse muziek en voerden Javaanse dansen uit. Bij de vijver was een theeschenkerij ingericht, waar bezoekers verschillende soorten Nederlands-Indische thee konden proeven, wat een authentieke koloniale ervaring bood. Het Indisch restaurant bood bezoekers een kennismaking met de keuken van Nederlands-Indië, met bedienend personeel bestaande uit twaalf Javanen, waaronder vier mandoers (leidinggevend) en acht djonges (lagere bedienden), om een authentieke koloniale culinaire ervaring te bieden.⁶⁹

Figuur 11. Krontjong-spelers van Eurasia.⁷⁰

Deze culturele presentaties versterkten de oriëntalistische beelden door de Indische sfeer als exotisch en mysterieus te presenteren. Dit benadrukte de vermeende superioriteit van de Nederlandse cultuur door de inheemse cultuur te reduceren tot een object van exotische

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ *Krontjong-spelers van Eurasia*, Gelders Archief: 1583 - 15151, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=75&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

bewondering. De Javaanse pendopo en de traditionele voorstellingen dienden als een visueel en auditief spektakel om het tentoongestelde te benadrukken; de culturele rijkdommen van de koloniën werden getoond om de koloniale macht en superioriteit van Nederland te benadrukken. De nadruk op “authenticiteit” in de theeschenkerij en het Indisch restaurant versterkte dit beeld, door de bezoekers een ervaring van koloniale overheersing te bieden zonder de realiteit van koloniale uitbuiting te tonen. Deze evenementen droegen ook bij aan de vorming van een verbeelde gemeenschap door een gedeelde culturele ervaring te creëren, wat de nationale identiteit versterkte en de koloniën als een essentieel onderdeel van de Nederlandse natie presenteerde. De culturele en culinaire presentaties in het theater en de restaurants benadrukten de exotische aard van de Indische cultuur, terwijl ze tegelijkertijd de superioriteit van de Nederlandse cultuur bevestigden door de inheemse gebruiken als inferieur en exotisch af te schilderen. Deze voorstellingen en evenementen fungeerden als instrumenten van culturele en politieke propaganda, ontworpen om een beeld van koloniale macht en eenheid te cultiveren.

Figuur 12. Het terras van het Indisch restaurant.⁷¹

7.3 De rol van kasteel Zypendaal

Kasteel Zypendaal speelde een centrale rol in de tentoonstelling, met diverse exposities die de rijkdom en diversiteit van Nederlands-Indië benadrukten. Op de eerste verdieping bevond zich een speciale suite voor de waardevolle Indische weefsels van Koningin-moeder Emma.

⁷¹ *Het terras van het Indisch restaurant*, Gelders Archief: 1583 - 15212, Public Domain Mark 1.0 Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

Haar goedkeuring om deze collectie uit te lenen verleende het evenement bijzondere betekenis, versterkte de legitimiteit van de koloniale onderneming en toonde hoe de monarchie koloniale projecten sanctioneerde en normaliseerde. Dit benadrukte de wens om de culturele en materiële rijkdom van Indië te delen met een breder publiek en onderstreepte de integratie van de koloniale onderneming in de nationale identiteit, versterkt met koninklijke steun.

De tweede verdieping werd gewijd aan een uitgebreide presentatie van het economische productievermogen van Nederlands-Indië, verzorgd door de afdeling handelsmuseum van het Koloniaal Instituut. De ruimte toonde producten en productiemethoden via diorama's en modellen, waaronder een Europees woonhuis in de tropen, diverse plantages, het Tobameer, de haven van Sabang en een oerbosontginning. Visueel aantrekkelijke statistieken benadrukten de economische potentie van Nederlands-Indië. Een bijzonder opvallend onderdeel was de driedimensionale reliëfkaart van Java, die topografie, verkeer en vervoer weergaf en inzicht bood in de infrastructuur. Daarnaast werd aandacht besteed aan tropische hygiëne, met een presentatie van professor Wilhelm Schüffners⁷² werk over ziektepreventie en -bestrijding. Een speciaal ingerichte perskamer onderstreepte het belang van journalistieke verslaggeving en de propagandistische presentatie van de economische en medische ontwikkelingen in Nederlands-Indië.⁷³

De kleinere kamers in het kasteel waren thematisch ingericht om verschillende culturele aspecten van Indië te presenteren. Kamers gewijd aan Hindoe-kunst, boeddhistische heiligdommen, Indonesische volkskunst en koperwerk symboliseerden de diverse artistieke tradities van de koloniën. Specifieke ruimtes voor dans en toneel benadrukten de culturele praktijken die, volgens de Amstelbode, van groot belang waren in het leven van de Javanen. De afdeling voor wajang, het traditionele Indonesische schaduw- of poppentheater dat vooral op Java en Bali voorkomt, vertelde verhalen uit Hindoeïstische epen, lokale legendes en geschiedenis, en bood een diepgaande blik op de narratieve en performatieve cultuur van de regio.⁷⁴

Door de presentatie van deze uiteenlopende culturele en economische facetten benadrukte Kasteel Zypendaal niet alleen de rijkdom en diversiteit van Nederlands-Indië, maar ook de veronderstelde superioriteit van de Nederlandse koloniale overheersing. De exposities in het kasteel fungeerden als een microkosmos van de bredere koloniale tentoonstelling, die de westerse perceptie van culturele en economische dominantie versterkte

⁷² Wilhelm Schüffner (1867-1949) was een Duitse patholoog en epidemioloog die aanzienlijke bijdragen leverde aan de tropische geneeskunde in de Nederlandse koloniën, met name in de bestrijding van malaria en het verbeteren van de hygiëne. Zijn werk omvatte de identificatie van knaagdierreservoirs voor leptospirose en de ontwikkeling van methoden om malaria te beheersen via verbeterde hygiënische praktijken. Schüffner werkte jarenlang op de Senembah-tabaksplantage en diende als gezondheidsadviseur in Nederlands-Indië. Zijn inspanningen werden internationaal erkend, en hij speelde een belangrijke rol in het promoten van gezondheidszorg in koloniale gebieden, wat ook werd benadrukt tijdens de ITA 1928. Bron: Hans Pols, 'The expansion of medical education in the Dutch East Indies and the formation of the Indonesian medical profession', *Medical History* (2024) 1–21.

⁷³ 'De I.T.A.', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003>.

⁷⁴ 'Indische Tentoonstelling te Arnhem', *De Amstelbode* (12 juni 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMSAA06:165656059:mpeg21:p00009>.

en bijdroeg aan de constructie van een verbeelde nationale gemeenschap waarin de koloniën als een integraal onderdeel van de Nederlandse natie werden gezien.

7.4 De presentatie van Sumatra en de Ambonese zeetuin

Achter het kasteel waren verschillende paviljoenen ingericht die de oostkust van Sumatra tentoonstelden. Door middel van diverse diorama's werd een beeld geschetst van zowel het landschap als de grootschalige plantages aan de oostkust van Sumatra. De verschillende huisvestingen uit deze regio werden tentoongesteld nadat ze naar Arnhem waren verscheept. Een koelie-woning van de Deli-maatschappij was nagebouwd met materialen uit Deli, bedoeld om plantagearbeiders te huisvesten. De Deli-maatschappij, opgericht in 1869, was een van de meest invloedrijke ondernemingen in Nederlands-Indië en speelde een centrale rol in de ontwikkeling van de tabaksindustrie op Sumatra, symboliserend de koloniale agrarische exploitatie.⁷⁵ Opvallend is dat deze woning in kranten zowel als 'koeliewoning' als 'koloniatiehuis' werd beschreven. De term 'koelie' was een denigrerende aanduiding voor ongeschoolde arbeiders, terwijl de woning op de plattegrond van de ITA 1928 als een 'koloniatiehuis' werd vermeld. Er was eveneens een batakhuis, afkomstig uit de Karo-Bataklanden, naar de tentoonstelling verscheept. De Nieuwe Rotterdamsche Courant beschreef het batakhuis als "meer schilderachtig dan hygiënisch". Hoewel de woning esthetisch aantrekkelijk was vanwege het kunstsnijwerk en de decoratieve dakvorm, werd het volgens westerse normen als onhygiënisch beschouwd. De krant meldde dat in de Bataklanden enige hygiënische verbeteringen waren doorgevoerd dankzij intensiever bestuur en de invloed van missionaire activiteiten. In de ambachtshuisjes demonstreerden traditionele ambachtslieden uit de regio's van de tentoonstelling hun vaardigheden in het maken van gouden sieraden, kleine zilveren voorwerpen en vlechtwerken van stro. De werkomstandigheden waren zwaar, omdat ze de hele dag zonder pauze moesten werken. Naast de demonstraties was er in een broeikas op de tentoonstelling een collectie van tropische cultuurgewassen te zien, waaronder suikerriet, koffie, cacao en rubber, afkomstig uit de koloniën.⁷⁶

⁷⁵ Ririn Darini, 'Deli Maatschappij's Contribution to the Transformation of East Sumatra, 1869-1940s', *Paramita/Paramita: Historical Studies Journal* 31 (2021) 22–32.

⁷⁶ 'De „ITA"', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (11 juni 1928)
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010029698:mpeg21:p017>.

Figuur 13. Een koelie-woning op de ITA 1928.⁷⁷

Een van de meest opmerkelijke attracties was de Ambonese zeetuin, een unieke verzameling flora en fauna uit de Molukse zeeën. Deze expositie, een primeur buiten Indië, toonde meer dan 13.000 exemplaren, van koralen tot zeedieren, in een speciaal ingerichte ruimte die een levensechte oceaanervaring bood. Het droog aquarium gaf bezoekers het gevoel onder de zeespiegel te zijn. De Ambonese zeetuin werd als hoogtepunt van de tentoonstelling geprezen door de Graafschapbode, die schreef:

“Zij die deze inzending gezien hebben, verklaarden dat alleen al deze verzameling een bezoek aan de tentoonstelling zou rechtvaardigen.”⁷⁸

Dit citaat benadrukt de aantrekkingskracht en het spectaculaire karakter van de tentoonstelling, en versterkt de perceptie van exotische rijkdommen die onder Nederlandse controle stonden.

⁷⁷ Een koelie-woning op de ITA 1928., *Gelders Archief: 1583 - 15140, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=75&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

⁷⁸ ‘De I.T.A.’, *De Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003.>

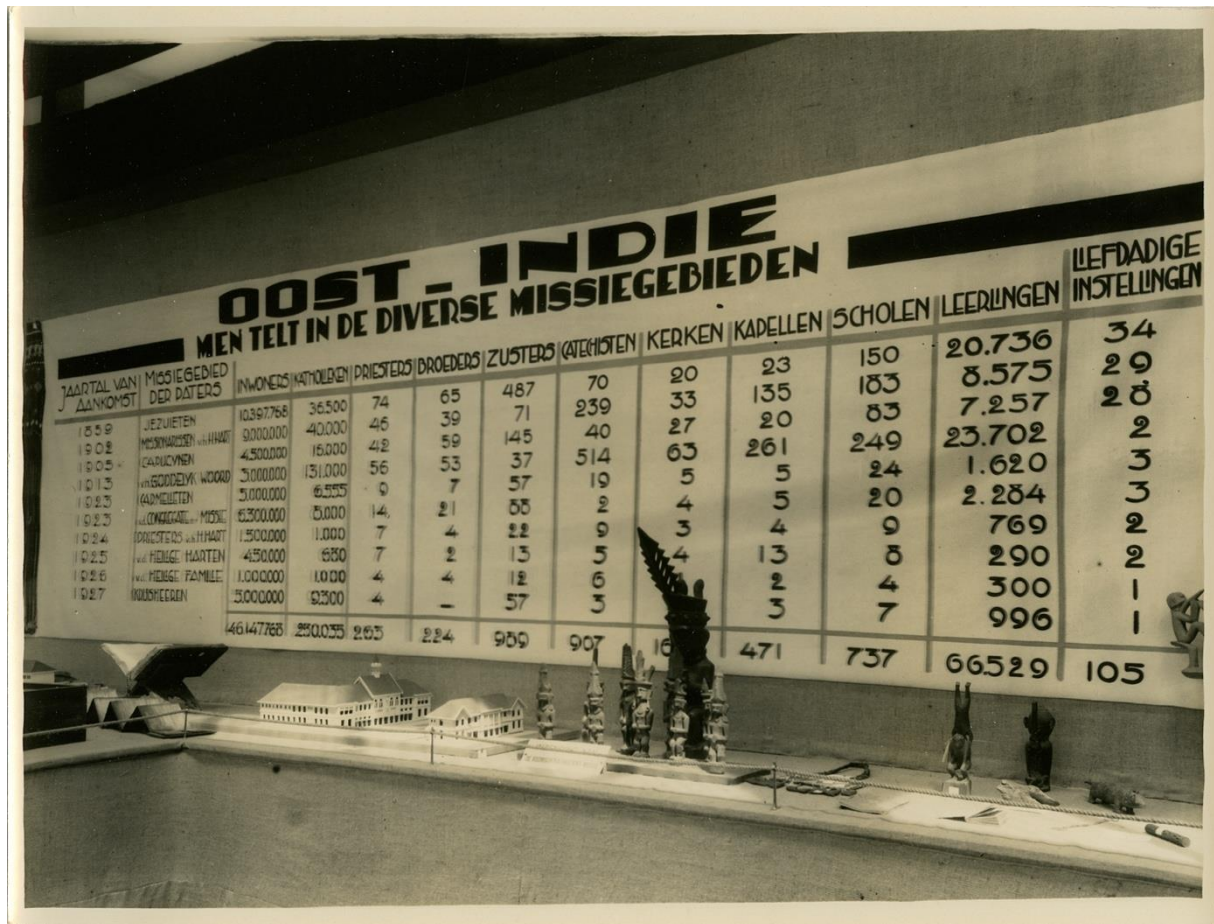
Figuur 14. De Ambonese zeetuin op de ITA 1928.⁷⁹

De presentatie van de koelie-woning van de Deli-maatschappij en het Batakhuis uit de Karo-Bataklanden versterkt oriëntalistische beelden door deze constructies te tonen als zowel exotisch als inferieur volgens westerse normen. De term 'koeliewoning' benadrukt de denigrerende kijk op inheemse arbeiders, terwijl de beschrijving van het Batakhuis als "meer schilderachtig dan hygiënisch" de westerse perceptie van superioriteit onderstreept. Dit bevestigt de westerse overheersing en rechtvaardigt koloniale uitbuiting.

Het tentoonstellingscomplex komt naar voren in de manier waarop de economische productiviteit van Nederlands-Indië wordt gedemonstreerd. De diorama's en modellen presenteren de koloniale ondernemingen als technologische en economische successen, wat de koloniale macht en superioriteit van Nederland benadrukt. De nadruk op tropische hygiëne en de medische vooruitgang illustreert de civiliserende missie van de koloniale overheersers, versterkt door de visuele presentatie van de infrastructuur en landbouwinnovaties.

De representatie van traditionele ambachten en de presentatie van de Ambonese zeetuin dragen bij aan de vorming van een verbeelde gemeenschap. Door deze culturele en natuurlijke rijkdommen tentoon te stellen, wordt een gedeeld gevoel van nationale trots en verbondenheid met de koloniën gecreëerd. Dit proces helpt bij het cultiveren van een nationale identiteit waarin de koloniën worden gezien als een integraal onderdeel van de Nederlandse natie, versterkt door de representatie van koloniale culturele en economische bijdragen.

⁷⁹ *De Ambonese Zeetuin op de ITA 1928*, Gelders Archief:1583 - 15190, Public Domain Mark 1.0 Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=25&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

Figuur 15. Aandacht voor de beschavingsmissie op de ITA 1928.⁸⁰

7.5 De West-Indische afdeling

John Snelleman, een zoöloog, ontdekkingsreiziger en etnoloog, werkte mee aan de Encyclopedie van Nederlands-Indië en was redactielid van De West-Indische Gids. Met betrekking tot de ITA 1928 beschreef hij de West-Indische afdeling en vergeleek deze met de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel in Amsterdam in 1883, die volgens hem indrukwekkender en leerzamer was. Snelleman merkte op dat de ITA 1928 meer gericht was op “attracties” en eetgelegenheden en inhoudelijk minder sterk was.⁸¹

De West-Indische afdeling van de ITA 1928 omvatte informatie over flora, fauna, landbouw, handel en nijverheid in Suriname en Curaçao, met diverse tentoongestelde items zoals houten poppen, afgodsbeeldjes bedekt met pimba, een offerplaats, het traditionele

⁸⁰ Aandacht voor de beschavingsmissie op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15186, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=25&mi_zk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

⁸¹ Joh.F. Snelleman, ‘De West-Indische afdeeling op de Arnhemsche tentoonstelling’, *De West-Indische Gids* (Brill on behalf of the KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies 1928) 275–282.

Surinaamse spel Agi Pau en een kwakwa-bank. Er waren ook boeken, kaarten, fotocollecties van stedelijke omgevingen zoals Willemstad, en een tentoonstelling van Surinaams goud. Verder omvatte de afdeling een collectie kolibries, vlinders, Surinaams hout, meubels, doosjes, kandelaars, en gereedschappen en modellen van huizen van marrons en indianen.⁸² Marrons zijn afstammelingen van ontsnapte slaven die zich in het binnenland van Suriname hebben gevestigd en hun eigen gemeenschappen daar hebben gevormd.⁸³

Etnografica speelde een prominente rol in deze afdeling. De officiële catalogus vermeldde een grote verzameling Boschnegers-kunstvoorwerpen uit Suriname, een vergelijkbare verzameling Indiaanse voorwerpen, een zeer groot corjaal (“Boschnegers-vaartuig waarmee over de vallen en stroomversnellingen werd gevaren”), een grote Boschnegerhut met volledige huisraad erin, en een Indiaanse hut met bijbehorende attributen.⁸⁴

Snelleman merkte op dat bij de tentoonstelling van de West-Indische afdeling de presentatie van voorwerpen van marrons en indianen door elkaar waren gehaald, en dat de culturele en technische context onvoldoende werd verduidelijkt.⁸⁵ Er waren demonstraties door twee kotomisies (vrouwen in traditionele kleding) die “panama-hoeden” van stro maakten en veel bekijks trokken. Carolina van Lieberherr en Petronella Lapar, de enige inheemse mensen die bij naam worden genoemd, waren onderdeel van het Maria-patronaat in Paramaribo. Zij stonden bekend als de beste hoedenvlechtsters van hun regio en waren daarom uitgenodigd voor de tentoonstelling. Zij vlochten de hele dag door hoeden, maar werden denigrerend beschreven in de Nieuwe Apeldoornsche Courant als: “twee negerinnetjes die strohoeden vlechten.”⁸⁶ Deze beschrijving illustreert de neerbuigende houding ten opzichte van de inheemse bevolking en versterkt het oriëntalistische beeld van inferioriteit en exotisme. Naast deze demonstraties was er handwerk van kotomisies te zien, en poppen gekleed in traditionele kotomisie-kleding, inclusief katoenen met opvallende patronen die als hoofddoeken (taihéde) werden gebruikt.

⁸² *Officiële Catalogus Indische tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem 1928*, 122-127.

⁸³ Marcel van der Linden, ‘The Okanisi: A Surinamese Maroon Community, C.1712–2010’, *International Review Of Social History* 60 (2015) 463–490.

⁸⁴ *Officiële Catalogus Indische tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem 1928*, 122-127.

⁸⁵ Joh.F. Snelleman, ‘De West-Indische Afdeeling op de Arnhemsche Tentoonstelling’, *De West-Indische Gids* (Brill on behalf of the KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies 1928) 275–282.

⁸⁶ ‘De a.s. Indische tentoonstelling 1928 te Arnhem (I.T.A.) wat deze expositie bieden zal’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant* (17 maart 1928)

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMCODA01:000154777:mpeg21:p006>.

Figuur 16. Hoedenvlechters Carolina van Lieberherr en Petronella Lapar van het Maria-patronaat te Paramaribo.⁸⁷

Snelleman was kritisch over de presentatie van objecten in zowel de Oost- als de West-Indische afdeling, die vaak naamloos waren en onvoldoende contextuele informatie boden, wat het moeilijk maakte voor bezoekers om de volledige betekenis en herkomst van de objecten te begrijpen. Hij betwijfelde of de tentoonstelling daadwerkelijk bedoeld was om kennis over te brengen, gezien de vele attracties vond hij het een “kermis”.⁸⁸ De presentatie van de West-Indische afdeling binnen de tentoonstelling versterkt oriëntalistische beelden door de culturen van Suriname en Curaçao te presenteren als exotisch en inferieur. De denigrerende beschrijving van Carolina van Lieberherr en Petronella Lapar als "twee

⁸⁷ Hoedenvlechters Carolina van Lieberherr en Petronella Lapar van het Maria-patronaat te Paramaribo., Gelders Archief: 1523 - 123-0011, Public Domain Mark 1.0 Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=175&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

⁸⁸ Joh.F. Snelleman, 'De West-Indische Afdeeling op de Arnheemsche Tentoonstelling', *De West-Indische Gids* (Brill on behalf of the KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies 1928) 275–282.

negerinnetjes" illustreert deze oriëntalistische houding, waarbij inheemse mensen gereduceerd worden tot objecten van exotische bewondering zonder erkenning van hun vaardigheden en cultuur. De etnografische objecten zoals de Boschnegers-kunstvoorwerpen en de corjaal worden gepresenteerd als curiositeiten, wat bijdraagt aan het beeld van de inheemse bevolking als primitief en exotisch.

Het tentoonstellingscomplex is duidelijk zichtbaar in de manier waarop de tentoonstelling werd ingericht. Hoewel de intentie was om de flora, fauna, handel en cultuur van de West-Indische koloniën te tonen, werd dit vaak overschaduwde door de nadruk op attracties en eetgelegenheden. De demonstraties en objecten waren bedoeld om de rijkdom en diversiteit van de koloniën te tonen, maar door een gebrek aan context en duidelijke informatie werd de educatieve waarde ondermijnd. Dit maakt deel uit van een bredere strategie om de koloniale macht en economische voordelen te benadrukken, terwijl de complexiteit en waarde van de inheemse culturen werden geminimaliseerd.

De bijdrage van de West-Indische afdeling aan de vorming van een verbeelde gemeenschap is ambivalent. Aan de ene kant werd geprobeerd om een gedeeld gevoel van nationale trots en verbondenheid met de koloniën te creëren door hun culturele en economische bijdragen tentoon te stellen. Aan de andere kant ondermijnde de oppervlakkige presentatie zonder diepgaande contextuele uitleg deze poging, wat het moeilijk maakte voor bezoekers om de werkelijke waarde en betekenis van de tentoongestelde objecten te begrijpen. Dit benadrukt de spanning tussen het tentoonstellen van koloniale rijkdom en het werkelijk overbrengen van kennis en begrip over de koloniën en hun inwoners.

7.6 Conclusie

De Indische Tentoonstelling van 1928 in Arnhem illustreert duidelijk het concept van het tentoonstellingscomplex zoals beschreven door Tony Bennett. De tentoonstelling functioneerde als een machtsinstrument door Nederlands-Indië binnen een Nederlands kader te presenteren, wat de hiërarchische relatie tussen kolonisator en gekoloniseerde benadrukte. De nadruk op de economische waarde en culturele rijkdom van de kolonie, ondersteund door koninklijke goedkeuring, versterkte de legitimering van de koloniale onderneming en bevestigde de superioriteit van de Nederlandse cultuur en economie.

Een vergelijking tussen de Oost- en West-Indische afdelingen toont aan dat er duidelijk meer aandacht en middelen werden besteed aan de Oost-Indische afdeling. Deze afdeling presenteerde uitgebreide diorama's en modellen die de economische productiviteit en potentie van Nederlands-Indië benadrukten, wat wijst op het grotere economische belang van deze koloniën voor Nederland. De focus op landbouwproducten, infrastructuur en economische activiteiten onderstreepte de welvaart die de Oost-Indische koloniën voor Nederland opleverden.

De West-Indische afdeling daarentegen was meer gericht op culturele en etnografische aspecten. De presentatie van Boschnegers-kunstvoorwerpen, Indiaanse voorwerpen en traditionele ambachten droeg bij aan een beeld van culturele diversiteit, maar versterkte ook oriëntalistische beelden van de inheemse bevolking als exotisch en inferieur. Deze nadruk op het exotische karakter van de West-Indische koloniën contrasteerde met de economische

focus van de Oost-Indische afdeling en liet zien hoe Nederland zijn koloniën differentieel exploiteerde en waardeerde.

Daarnaast weerspiegelt de tentoonstelling de principes van oriëntalisme, zoals geconceptualiseerd door Edward Said. De wijze waarop Indische en West-Indische culturen werden geëxotiseerd en neergezet als inferieur via de presentatie van traditionele ambachten, muziek en dans, evenals het gebruik van neerbuigende terminologie zoals “boschnegers” en “koelies,” demonstreerde een stereotiepe weergave, die westerse superioriteit versterkte en de koloniale ideologie waarin inheemse culturen als inferieur en exotisch werden gezien ondersteunde. De tentoonstelling droeg eveneens bij aan de vorming van een verbeelde gemeenschap door de Nederlandse bevolking een gedeeld beeld van de koloniën te bieden. De presentatie van de economische en culturele rijkdommen van Nederlands-Indië, samen met de prominente betrokkenheid van de koninklijke familie, bevorderde de integratie van de koloniale ervaring in de Nederlandse nationale identiteit. Dit proces versterkte de collectieve nationale trots en legitimeerde de koloniale onderneming, waarbij een gezamenlijke nationale gemeenschap werd gecreëerd die verbonden was door economische en culturele uitwisselingen met de koloniën.

Samenvattend fungeerde ITA 1928 als een platform voor de presentatie van de economische rijkdom en culturele diversiteit van Nederlands-Indië, met een sterke focus op de economische voordelen voor Nederland en de promotie van handelsnetwerken. Hoewel de tentoonstelling culturele artefacten en traditionele ambachten vaak op een stereotiepe en neerbuigende manier benadrukte, versterkte ze de koloniale superioriteitsideologie door de prominente rol van zending en missie, die de westerse beschaving als superieur beschouwde. De betrokkenheid van de koninklijke familie en de nadruk op Nederlands-Indië als de belangrijkste kolonie onderstreepten de integratie van de koloniale erfenis in de Nederlandse nationale identiteit.

Hoofdstuk 8: Rol van prominente figuren en de koninklijke familie in de koloniale propaganda

De ITA 1928 te Arnhem fungeerde niet alleen als een educatief en cultureel evenement, maar ook als een strategisch platform waarop prominente figuren en leden van de koninklijke familie hun visie op het Nederlandse kolonialisme konden presenteren en beïnvloeden. Deze tentoonstelling bood een unieke gelegenheid voor deze leiders om hun standpunten te communiceren en de publieke perceptie van de koloniale onderneming vorm te geven. Belangrijke persoonlijkheden speelden een cruciale rol door actief bij te dragen aan de promotie en rechtvaardiging van het koloniale beleid van Nederland, waardoor zij de koloniale ideologie binnen de Nederlandse samenleving versterkten. Dit hoofdstuk onderzoekt hoe prominente figuren en de koninklijke familie bijdroegen aan de versterking van de koloniale ideologie en de nationale identiteit tijdens de ITA 1928.

8.1 Bijdragen van prominente figuren

Jacob Christiaan Koningsberger, als minister van Koloniën en president van het erecomité van de ITA 1928 in Arnhem, speelde een centrale rol bij de officiële opening op 11 juni 1928. In zijn openingsrede benadrukte Koningsberger de toenemende belangstelling van het “moederland” voor zijn koloniën en prees hij de organisatie voor de realisatie van de tentoonstelling. Hij sprak de hoop uit dat de tentoonstelling zou bijdragen aan het versterken van de band tussen verschillende delen van het Nederlandse rijk en benadrukte de significante vooruitgang en prestaties die Nederland de afgelopen tien jaar had geboekt op koloniaal en internationaal gebied.⁸⁹ Koningsbergers toespraak weerspiegelde een paternalistische benadering, waarbij Nederland werd gepresenteerd als een verlichte en beschavende macht die verantwoordelijk was voor de stabiliteit en groei van haar koloniën. Dit sluit aan bij Edward Saids concept van oriëntalisme, waarbij het Westen de macht en superioriteit had om het Oosten te definiëren en te besturen. Koningsbergers uitspraken legitimeerden de koloniale overheersing door de koloniën als afhankelijk en ondergeschikt aan Nederland af te schilderen. Een belangrijke passage uit zijn rede illustreerde deze benadering:

"Het mag namelijk met dankbaarheid worden geconstateerd, dat in de laatste decennia de Nederlandsche naam in ‘werelds bedrijf in steeds ruimer mate en met toenemende eere wordt genoemd.”⁹⁰

Deze uitspraak benadrukte de onderlinge afhankelijkheid tussen Nederland en zijn koloniën, waarbij de vooruitgang en stabiliteit van de koloniën werden gezien als noodzakelijk voor het welzijn van het gehele rijk. De woorden van Koningsberger legitimeerden de koloniale overheersing door te suggereren dat de koloniën nog steeds in ontwikkeling waren en behoefte hadden aan de begeleiding en steun van het moederland. Een andere belangrijke passage uit zijn toespraak toonde hoe Koningsberger de koloniën als 'jonge organismen' afschilderde:

"Want die koloniën zijn bij het moederland vergeleken, nog maar betrekkelijk jonge organismen. Nog ver verwijderd van de plaats, die zij, naar menselijke berekening, eenmaal zullen kunnen innemen.”⁹¹

Hier beschreef hij de koloniën als entiteiten die nog in hun kinderschoenen stonden en nog niet de volwassenheid en zelfstandigheid hadden bereikt die zij in de toekomst mogelijk zouden kunnen bereiken. Dit versterkte het beeld van de koloniën als afhankelijk van de zorg en begeleiding van het moederland. Koningsberger benadrukte ook de rol van de tentoonstelling in het bevorderen van nationale eenheid en bewustzijn:

⁸⁹ ‘Indische Tentoonstelling te Arnhem’, *De Amstelbode* (12 juni 1928)
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMSAA06:165656059:mpeg21:p00009>.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

"Er is geen beter middel om die belangstelling op te wekken en te vergroten, dan onzen landgenoten het vele goede en schone van Oost- en West-Indië door eigen aanschouwing te doen kennen. In die richting betekent deze tentoonstelling een belangrijke schrede op den goeden weg." ⁹²

Deze uitspraak onderstreepte het idee dat de tentoonstelling niet alleen een educatieve functie had, maar ook diende om de nationale identiteit en trots te versterken door de Nederlanders bewust te maken van de 'goede en schone' aspecten van hun koloniën. Een andere belangrijke figuur, Alexander Willem Frederik Idenburg, voormalig gouverneur-generaal van Nederlands-Indië en drievoudig minister van Koloniën, leverde belangrijke bijdragen aan de speciale editie van het Algemeen Handelsblad. Idenburg benadrukte de noodzaak van geestelijke aanpassing voor het bevorderen van saamhorigheid tussen het Oosten en het Westen, waarbij hij de rol van de christelijke missie cruciaal achtte:

"Werkelijke saamhorigheidsbesef tussen het Oosten en het Westen kan alleen worden verwacht als vrucht van geestelijke aanpassing. Ook daarom is de arbeid van de christelijke zending van zeer groot belang." ⁹³

Zijn visie onthulde het koloniale proces van othering en de paternalistische rol van de kolonisator, wat de complexiteit van de machtsverhoudingen en het uitbuitende karakter van het kolonialisme verhulde. Militaire leiders speelden ook een prominente rol bij de opening van de ITA 1928 en versterkten de verbinding tussen militaire prestatie en koloniale trots. De aanwezigheid van figuren zoals generaal Cornelis Snijders en luitenant-generaal J.J.G. baron van Voorst tot Voorst onderstreepte de belangrijke rol van het leger in de consolidatie en promotie van de Nederlandse koloniale macht. Dit versterkte de publieke perceptie van de tentoonstelling als integraal onderdeel van de nationale en koloniale identiteit.

De burgemeester van Arnhem, S.J.R. de Monchy, benadrukte bij de opening van de tentoonstelling het belang van de ITA 1928 voor Arnhem en de oostelijke provincies. Hij erkende de zwakke banden tussen Indië en Arnhem, maar hoopte dat de tentoonstelling deze banden zou versterken en de eenheid van Nederland zou bevorderen. De Monchy zei:

"Wat Indië op dit ogenblik aan Arnhem zegt, is het moet ronduit erkend worden ---weinig." ⁹⁴

Hij benadrukte de initiële afstand tussen de lokale gemeenschap en de koloniale realiteit, maar hoopte dat de tentoonstelling deze kloof zou overbruggen. De Monchy's toespraak kan worden geanalyseerd binnen het kader van Benedict Andersons concept van verbeelde gemeenschappen, waarbij de tentoonstelling diende als een middel om een gedeelde nationale

⁹² Ibidem.

⁹³ 'Oost en West', *Algemeen Handelsblad* (12 juni 1928)
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:p013>.

⁹⁴ 'Indische Tentoonstelling te Arnhem', *De Amstelbode* (12 juni 1928)
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMSAA06:165656059:mpeg21:p00009>.

identiteit te creëren die de koloniën integreerde als een essentieel onderdeel van de Nederlandse natie.

8.2 De rol van de koninklijke familie

Prins Hendrik speelde als beschermheer een prominente rol bij de ITA 1928. Zijn aanwezigheid bij de opening op 11 juni 1928 verleende aanzien en legitimiteit aan het evenement, wat de koloniale propaganda versterkte. Na aankomst werd hij door Huges naar zijn plaats geleid, samen met minister Koningsberger en burgemeester De Monchy, wat de koninklijke steun voor de tentoonstelling symboliseerde. Zijn rondleiding, begeleid door Huges, benadrukte zijn betrokkenheid bij de presentatie van de koloniale inspanningen. De aandacht van publiek en pers versterkte de legitimiteit en het aanzien van de tentoonstelling verder. Koningin-moeder Emma speelde eveneens een bijzondere rol. Haar bezoek op 3 juli 1928 was een hoogtepunt van het evenement en trok veel publieke en mediabelangstelling.⁹⁵

Bij haar aankomst werd ze vergezeld door de voormalig gouverneur van Suriname, A.J.A.A. baron van Heemstra.⁹⁶ Zijn aanwezigheid bij het vergezellen van de Koningin-moeder benadrukte de nauwe banden tussen de koninklijke familie en de koloniale administratie. De ceremonie bij Koningin-moeder Emma's aankomst was beladen met symboliek. Na de verwelcoming door de burgemeester, overhandigden twee dochtertjes van Huges een bloemenruiker aan de Koningin-moeder. Dit gebaar symboliseerde niet alleen respect en eerbied, maar ook de verbinding tussen de Nederlandse bevolking en haar koninklijke familie. Bovendien boden drie inlandse meisjes knielend bloemen aan, terwijl een Javaanse man op een gong sloeg, wat de koloniale en exotische aspecten van de tentoonstelling benadrukte. Deze ceremonieën benadrukten de aanwezigheid en erkenning van de koloniale onderdanen binnen de koloniale onderneming. Tijdens haar rondgang door de tentoonstelling kreeg Koningin-moeder Emma uitleg van professor Van Eerde over de afdeling Volkenkunde en van professor De Bussy over het Handelsmuseum en Tropische Hygiëne. Haar betrokkenheid bij deze rondleiding onderstreepte de educatieve en culturele waarde die de tentoonstelling beoogde over te brengen aan zowel de Nederlandse bevolking als de elite. Professor Van Eerde speelde een significante rol bij de ITA 1928. Als een van de vooraanstaande geleerden die betrokken waren bij de presentatie en uitleg van de tentoongestelde objecten, gaf hij inzicht in de koloniale visie op de inheemse bevolking. Zijn visie, zoals geuit in een speciale editie van het Algemeen Handelsblad, weerspiegelde de koloniale houding van die tijd:

⁹⁵ 'Koninklijk Bezoek', *Algemeen Handelsblad Voor Nederlandsch-Indië* (3 maart 1928)

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000447002:mpeg21:p00003>.

⁹⁶ Aarnoud Jan Anne Aleid baron van Heemstra (1871-1957) was een prominente Nederlandse edelman en politicus. Hij diende als burgemeester van Arnhem van 1910 tot 1920, waar hij bekend stond om zijn inspanningen om de stad te moderniseren en de culturele instellingen te versterken. Van 1921 tot 1928 was hij gouverneur van Suriname, waar hij werkte aan economische ontwikkeling en verbetering van de infrastructuur. Zijn beleid in Suriname was gericht op het bevorderen van de landbouw en het aantrekken van buitenlandse investeringen. Tijdens zijn ambtstermijn als gouverneur zette hij zich ook in voor de sociale en culturele integratie van verschillende etnische groepen in de kolonie. Bron: 'Mr. A.J.A.A. baron van Heemstra', *Parlement.com* https://www.parlement.com/id/vgw52s1v30xu/a_j_a_a_baron_van_heimstra.

"Wij hebben de inlandsche volken niet te zien als levende op onbereikbare eilanden van geestelijk leven waarvan geen ontkomen mogelijk zou zijn, maar wij hebben hen te beschouwen als medebewoners van hetzelfde huis, met wie wij gemakkelijk op een goeden voet van verstandhouding geraken, wanneer wij ons maar inspanssen willen om hun denken en streven te begrijpen."⁹⁷

Deze uitspraak kan worden geanalyseerd binnen het kader van Edward Saids oriëntalisme, waarin het Westen de macht en superioriteit heeft om het Oosten te definiëren en te besturen. Van Eerde presenteerde de inheemse volken als integrale onderdelen van een gedeelde samenleving, mits de Nederlanders zich inspanssen om hun cultuur te begrijpen. Dit reflecteerde een paternalistische benadering, waarin de inheemse bevolking als minder ontwikkeld werd beschouwd en afhankelijk van Nederlandse leiding en opvoeding. Het idee van "medebewoners van hetzelfde huis" suggereerde een vorm van verbeelde gemeenschap, waarbij de koloniale relatie werd gereconstrueerd als een harmonieuze samenwerking, ondanks de onderliggende machtsdynamiek.

De koninklijke goedkeuring en aanwezigheid verhoogden de status van de tentoonstelling aanzienlijk. De pers berichtte uitgebreid over haar bezoek, wat bijdroeg aan de publieke perceptie van de tentoonstelling als een belangrijk nationaal evenement. Dit paste binnen het kader van Tony Bennetts tentoonstellingscomplex, waarbij de betrokkenheid van de koninklijke familie de officiële status van de tentoonstelling benadrukte en de koninklijke goedkeuring van het koloniale project symboliseerde. Het uitlenen van Indische weefsels door Koningin Wilhelmina en de ceremoniële verwelkoming van Koningin-moeder Emma door prominente figuren zoals de burgemeester van Arnhem en academici, onderstreepte de culturele en educatieve waarde van de tentoonstelling. De betrokkenheid van de koninklijke familie fungeerde als een symbool van nationale eenheid en de vermeende superioriteit van de Nederlandse beschaving. Door deze objecten uit te lenen en ceremonieel te verwelkomen, werd de tentoonstelling gepositioneerd als een integraal onderdeel van de nationale identiteit en trots.

Vanuit het perspectief van Benedict Andersons concept van verbeelde gemeenschappen, droegen de koninklijke bezoeken aan de ITA 1928 bij aan de constructie van een gedeelde nationale identiteit. Door de deelname van leden van het koninklijk huis, zoals Koningin-moeder Emma en Prins Hendrik, werd een gevoel van nationale eenheid en trots op de Nederlandse koloniale prestaties bevorderd. De ceremonie en het symbolische gebaar van gastvrijheid door de dochtertjes van de burgemeester, die bloemen aanboden, versterkten het idee van een inclusieve nationale gemeenschap, verenigd in trots en erkenning van de koloniale successen.

⁹⁷ 'Wij en de loyale inlanders', *Algemeen Handelsblad* (12 juni 1928), Bladzijde 9 <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:a0329>.

Figuur 18. Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van de dochters van Jan Huges. Rechts op de foto is burgemeester S.J.R. de Monchy te zien.⁹⁸

8.3 Conclusie

Dit hoofdstuk onderzocht hoe prominente figuren en de koninklijke familie bijdroegen aan de versterking van de koloniale ideologie en de nationale identiteit tijdens de ITA 1928. De theoretische kaders van Edward Said, Benedict Anderson en Tony Bennett bieden een diepgaand inzicht in de mechanismen waarmee de tentoonstelling en de mediaverslaggeving functioneerden als instrumenten van koloniale propaganda. Saids oriëntalistische principes laten zien hoe de koloniën werden afgebeeld als exotisch en inferieur. Andersons concept van verbeelde gemeenschappen toont aan hoe de media een gedeelde nationale identiteit creëerden. Bennetts tentoonstellingscomplex legt uit hoe tentoonstellingen de heersende ideologie ondersteunden en versterkten. De betrokkenheid van prominente figuren bij de ITA

⁹⁸ *Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van de dochters van Jan Huges. Rechts op de foto is burgemeester S.J.R. de Monchy te zien*, Gelders Archief: 1523 - 123-0014, Public Domain Mark 1.0 Licentie (3 juli 1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=150&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

1928, zoals Jacob Christiaan Koningsberger, Alexander Willem Frederik Idenburg en de koninklijke familie, speelde een cruciale rol in het vormgeven van het koloniale discours en het versterken van de nationale identiteit in Nederland. Koningsbergers toespraak bij de opening legitimeerde de koloniale overheersing door de koloniën af te schilderen als afhankelijk en ondergeschikt aan Nederland. Dit sloot aan bij Saïds concept van oriëntalisme, waarin het Westen de macht en superioriteit had om het Oosten te definiëren en te besturen. Idenburgs nadruk op geestelijke aanpassing en de rol van de christelijke missie onthulde het koloniale proces van othering en de paternalistische rol van de kolonisator.

De militaire leiders en hun prominente aanwezigheid bij de opening van de tentoonstelling versterkten de verbinding tussen militaire prestatie en koloniale trots, wat bijdroeg aan de publieke perceptie van de tentoonstelling als integraal onderdeel van de nationale en koloniale identiteit. De uitspraken van de burgemeester van Arnhem, De Monchy, benadrukten het lokale en nationale belang van de tentoonstelling en versterkten het idee van eenheid binnen het Nederlandse rijk. Dit kan worden geanalyseerd binnen het kader van Andersons concept van verbeelde gemeenschappen, waarbij de tentoonstelling diende als een middel om een gedeelde nationale identiteit te creëren die de koloniën integreerde als een essentieel onderdeel van de Nederlandse natie.

Prins Hendrik en Koningin-moeder Emma vervulden symbolische en representatieve functies door hun aanwezigheid en betrokkenheid. Prins Hendriks beschermheerschap en aanwezigheid bij de opening gaven het evenement aanzien en legitimiteit. Koningin-moeder Emma's bezoek benadrukte de educatieve en culturele waarde van de tentoonstelling, waarbij zij ceremonieel ontvangen werd met symbolische gebaren die de verbinding tussen de Nederlandse bevolking en de koninklijke familie onderstreepten. Professor Van Eerde's visie op de inheemse bevolking reflecteerde een paternalistische benadering, waarin de inheemse bevolking als minder ontwikkeld werd beschouwd en afhankelijk van Nederlandse leiding en opvoeding. Dit droeg bij aan de constructie van een verbeelde gemeenschap waarin de koloniale relatie werd gereconstrueerd als een harmonieuze samenwerking, ondanks de onderliggende machtsdynamiek. Kortom, de ITA 1928 fungeerde als een krachtig propagandamiddel dat de koloniale overheersing rechtvaardigde en de Nederlandse bevolking mobiliseerde in ondersteuning van het koloniale project. De betrokkenheid van prominente figuren en de koninklijke familie legitimeerde de koloniale agenda en bevorderde een positief beeld van de Nederlandse koloniale onderneming. Deze elementen droegen bij aan de constructie van een gedeelde nationale identiteit, trots op haar koloniale prestaties, en bevestigden de raciale en hiërarchische structuren van die tijd.

Figuur 19. Prins Hendrik op de ITA 1928.⁹⁹

Hoofdstuk 9: Mediarepresentatie van de ITA 1928: propaganda en kritiek

De ITA 1928 was niet slechts een tentoonstelling van culturele pracht, maar ook een belangrijk platform voor politieke propaganda en ideologische strijd. Verschillende Nederlandse kranten speelden een cruciale rol in het vormgeven van de publieke perceptie en het versterken van de koloniale agenda van Nederland. Kranten zoals het Algemeen Handelsblad, de Graafschapbode en de Nieuwe Rotterdamsche Courant gebruikten patriottische en educatieve retoriek om de ITA 1928 te promoten, terwijl De Tribune scherpe kritiek uitte op de koloniale uitbuiting en misstanden. Dit hoofdstuk onderzoekt hoe Nederlandse kranten de publieke perceptie van de ITA 1928 beïnvloedden.

⁹⁹ Prins Hendrik op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15211, Public Domain Mark Licentie (1928) https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928.

9.1 Bevordering van de koloniale agenda door de media

Het Algemeen Handelsblad, een vooraanstaande liberale krant, publiceerde op 12 juni 1928 een speciale editie getiteld “Oost en West,” gewijd aan “onze koloniën” ter gelegenheid van de ITA 1928. Deze editie omvatte een breed scala aan thema’s, variërend van culturele en economische tot militaire aspecten van de Nederlandse koloniën. De krant presenteerde de koloniën niet alleen als economische bronnen van welvaart, maar ook als schatkamers van culturele rijkdom. Deze uitgebreide verslaggeving was duidelijk een poging om een rijk, zij het selectief, beeld van deze gebieden te presenteren aan het Nederlandse publiek. In het openingsartikel benadrukte J.C. Koningsberger, de minister van Koloniën, een significante verschuiving in de Nederlandse publieke belangstelling voor de koloniën. Hij prees de speciale editie en de ITA 1928 als een stap voorwaarts om Nederlanders aan te moedigen tot eigen aanschouwing en beoordeling van de prestaties onder Nederlandse leiding in de koloniën. Koningsberger stelde:

“De dagen zijn gelukkig voorbij waarin Oost- en West-Indië zich dikwijls, en terecht, hadden te beklagen over gebrek aan belangstelling in het moederland.”¹⁰⁰

Deze uitspraak benadrukt de veranderende houding van het Nederlandse publiek en de inspanningen van de overheid om de koloniale prestaties in een positief daglicht te stellen. Koningsberger wees erop dat vele Nederlanders gebrekkige kennis hebben over Nederlandse prestaties in de koloniën en benadrukte de noodzaak van educatie om deze kennis te verbeteren.

De promotionele inspanningen van het Algemeen Handelsblad en de Graafschapbode weerspiegelden de intentie van de koloniale autoriteiten om een positief en heroïsch beeld van het Nederlandse kolonialisme te creëren. Door de koloniën te presenteren als economische en culturele schatkamers, werd het Nederlandse publiek aangemoedigd om trots te zijn op de koloniale prestaties. Deze strategie past binnen het concept van verbeelde gemeenschappen, waarin media een cruciale rol spelen bij het construeren van een gedeelde nationale identiteit. Benedict Andersons theorie van verbeelde gemeenschappen benadrukt hoe gemeenschappelijke ervaringen en mediarepresentaties bijdragen aan het vormen van een nationale identiteit. Door de koloniën als essentieel onderdeel van de Nederlandse identiteit te presenteren, creëerden de kranten een gevoel van nationale eenheid en trots.

De Graafschapbode legde de nadruk op de culturele en educatieve waarde van de ITA 1928 en deed een beroep op het nationalistische gevoel van haar lezers door een bezoek aan de ITA 1928 te bestempelen als patriottische plicht. De krant meldde dat omdat Indië zo belangrijk was geworden voor Nederland, het ieders plicht was de tentoonstelling te bezoeken “en als beter Nederlander naar huis terug te keren!”¹⁰¹ Deze berichtgeving fungeerde als een educatief en propagandistisch middel om een positief beeld van het Nederlandse kolonialisme

¹⁰⁰ ‘Oost en West: Bijvoegsel van Alg. Handelsblad’, *Algemeen Handelsblad* (12 december 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:p013>.

¹⁰¹ ‘Opening der I.T.A. te Arnhem: De opening’, *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad- en Ambt* (8 juni 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152320:mpeg21:a0221>.

te bevorderen. Door de nadruk te leggen op de vooruitgang en culturele rijkdom van de koloniën, ondersteunden de kranten de koloniale agenda van Nederland en droegen zij bij aan het vormgeven van de publieke opinie. Deze retoriek sluit aan bij de binaire opposities van oriëntalisme, waarbij het Westen als superieur en het Oosten als inferieur wordt gepresenteerd, wat de Nederlandse koloniale overheersing rechtvaardigde.

Samenvattend kan worden gesteld dat de mediarepresentatie van de tentoonstelling door het Algemeen Handelsblad en de Graafschapbode gericht was op het bevorderen van nationale trots en een positief beeld van de koloniale onderneming. Deze sectie toont aan hoe media een cruciale rol speelden in het versterken van koloniale ideologieën en het vormen van een nationale identiteit die nauw verweven was met het koloniale project.

9.2 Kritiek op koloniale exploitatie

Hoewel kranten zoals het Algemeen Handelsblad en de Graafschapbode een positief beeld van de koloniale onderneming schetsten, bood De Tribune een scherp contrast. De Tribune leverde kritische inzichten door te wijzen op de economische uitbuiting van de Javaanse bevolking. Artikelen zoals "Indische batige saldo's" benadrukten hoe het Cultuurstelsel en daaropvolgende contractarbeidsystemen de Nederlandse economie ten koste van de inheemse bevolking versterkten.¹⁰² Deze kritiek benadrukt de tegenstrijdigheid tussen het gepresenteerde beeld van welvaart en de daadwerkelijke exploitatie, wat de propaganda van de andere kranten ontkracht.

Een week voor de opening van de ITA 1928 publiceerde De Tribune een kritisch stuk over de exploitatie door Nederland tijdens de koloniale periode. Het artikel toonde hoe de opbrengsten van het Cultuurstelsel de Nederlandse economie verrijkten en hoe deze winstgerichte dynamiek, na afschaffing van het Cultuurstelsel, voortduurde via contractarbeid. De Tribune hekelde deze voortdurende exploitatie, die de financiële voordelen uitsluitend naar Nederlandse kapitaalbezitters dirigeerde, met jaarlijkse winsten nabij een miljard gulden. Dit contrasteerde met de ondernemerswinst van het westerse kapitaal in Nederlands-Indië. Volgens De Tribune diende de ITA 1928 niet alleen als viering van koloniaal bezit, maar ook als stimulans voor verdere uitbuiting onder het mom van nationale ijver. Ze riep op tot erkenning van de uitbuitende fundamenteën van de Nederlandse welvaart, geworteld in 'roof, moord en onderdrukking'.¹⁰³ Deze scherpe kritiek benadrukt hoe de representatie van de tentoonstelling als een succesverhaal van Nederlandse ondernemingsgeest een verhulling was van de onderliggende economische exploitatie.

Een artikel gepubliceerd door De Tribune op 26 mei 1928, getiteld "Een ernstig woord aan de bezoekers van de Indische Tentoonstelling te Arnhem", markeerde de scherpe tegenstelling tussen de positieve mediaberichtgeving over de tentoonstelling en de realiteit van koloniale overheersing. De krant kondigde aan dat de Communistische Partij van Nederland (CPN) zou protesteren op de ITA 1928 en een manifest zou verspreiden onder de bezoekers, waarin de ware aard van de koloniale situatie in Indië werd belicht: "De

¹⁰² 'Indische batige saldo's', *De Tribune : Soc. Dem. Weekblad* (6 juni 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010466243:mpeg21:a0054>.

¹⁰³ Ibidem.

partijafdeling zou onder de bezoekers een manifest verspreiden dat er in Indië nog wat anders te koop is dan men op de tentoonstelling zal zien.”¹⁰⁴ Het artikel begon met de stelling dat de tentoonstelling een imperialistische uitstalling is, waarbij de Nederlandse ondernemingsgeest en het vermeende paradijselijke karakter van Nederlands-Indië worden benadrukt. Echter, de auteurs benadrukken dat deze representatie een ernstig gebrek aan realiteitszin vertoont:

“Hier toont men welk paradijs Ned. Oost-Indië is en wat Hollandse ondernemingsgeest daar gewrocht heeft.”¹⁰⁵

Er werden harde feiten gepresenteerd over de levensomstandigheden van de Javaanse bevolking, die in schrill contrast staan met het idyllische beeld dat de tentoonstelling poogt te schetsen. Volgens de auteurs zijn er “enige gegevens” die niet worden verteld op de tentoonstelling, maar wel bekend zijn bij de overheid. De Nederlandse koloniale overheid in Nederlands-Indië legde voornamelijk in de twintigste eeuw een nadrukkelijke focus op het verzamelen van data over de economische condities van de lokale bevolking. Dit leidde enkele jaren later tot het initiatief van de koloniale regering om een uitgebreid onderzoek in te stellen naar de oorzaken van de mindere welvaart der inheemse bevolking op Java en Madoera. Het rapport stelde dat Java meer te betalen had dan vroeger en minder kreeg, deels door de Eerste Wereldoorlog. Het volksinkomen was verengd en de meest schrijnende bevinding was dat een zeer kleine groep voordeel had gehad ondanks een algehele inzinking.¹⁰⁶

Samenvattend laat deze sectie zien hoe De Tribune fungeerde als een platform voor kritische geluiden en antikoloniale sentimenten. Door scherpe kritiek te leveren op de economische uitbuiting en de werkelijke levensomstandigheden in de koloniën te belichten, bood De Tribune een noodzakelijk tegenwicht tegen de propagandistische berichtgeving van andere kranten.

9.3 Culturele representatie en politieke implicaties van de ITA 1928

De media-aandacht en publieke perceptie van de ITA 1928 kunnen uitgebreid worden geanalyseerd aan de hand van verschillende theoretische kaders, zoals oriëntalisme, verbeelde gemeenschappen, en tentoonstellingscomplex. Deze kaders bieden inzicht in hoe de tentoonstelling en de mediaverslaggeving bijdroegen aan de legitimatie en promotie van het Nederlandse koloniale project. Oriëntalisme beschrijft hoe het Westen het Oosten afbeeldt als exotisch en inferieur om westerse hegemonie te rechtvaardigen. De media-aandacht rondom de ITA 1928, zoals gepresenteerd door het Algemeen Handelsblad, de Graafschapbode en de Nieuwe Rotterdamsche Courant, weerspiegelt deze principes. Het Algemeen Handelsblad presenteerde de koloniën als schatkamers van culturele rijkdom en economische bronnen, wat het narratief van Nederlandse superioriteit en het civiliserende doel van haar koloniale overheersing ondersteunde. Deze representatie illustreert hoe de koloniën werden

¹⁰⁴ ‘Een ernstig woord aan de bezoekers van de Indische tentoonstelling te Arnhem’, *De Tribune : Soc. Dem. Weekblad* (26 mei 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010466235:mpeg21:p001>.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

geportretteerd als gebieden met potentieel en culturele waarde, maar impliciet afhankelijk van Nederlands leiderschap waren voor hun ontwikkeling en vooruitgang. Politici zoals J.C. Koningsberger benadrukten een onderscheid tussen het ‘ontwikkelde’ Nederland en de ‘onderontwikkelde’ koloniën, wat typerend is voor de binaire opposities in oriëntalistisch discours.¹⁰⁷

Daarnaast helpt het concept van verbeelde gemeenschappen bij het begrijpen hoe media en publieke evenementen zoals de ITA 1928 bijdroegen aan de constructie van een gedeelde nationale identiteit. Volgens Benedict Anderson, de bedenker van het concept, worden nationale identiteiten gecreëerd en onderhouden door middel van gemeenschappelijke ervaringen en verbeelding die gedeeld worden via media en publieke evenementen. De krantenberichtgeving over de ITA 1928 creëerde een gemeenschappelijke ervaring voor de Nederlandse bevolking door de koloniën te presenteren als een integraal en verheffend deel van de nationale identiteit. De Graafschapbode appelleerde aan het nationalistische gevoel door het bezoeken van de tentoonstelling als een patriotische plicht te presenteren, waardoor een gevoel van nationale eenheid en trots werd bevorderd. Dit versterkte de band tussen Nederland en zijn koloniën en droeg bij aan de verbeelding van een nationale gemeenschap die zich identificeerde met haar koloniale prestaties.¹⁰⁸ Door de koloniën te presenteren als essentiële onderdelen van de Nederlandse nationale identiteit, droegen de media bij aan het bevorderen van een verenigde nationale gemeenschap.

Tot slot biedt het tentoonstellingscomplex een raamwerk om te begrijpen hoe tentoonstellingen en musea functioneren als instrumenten om kennis en cultuur te presenteren in een vorm die de heersende ideologie ondersteunt. De ITA 1928 functioneerde binnen dit kader door een educatieve en propagandistische benadering te hanteren. De prominente kranten versterkten het beeld van Nederland als een verlichte koloniale macht door patriotische en educatieve retoriek te gebruiken. Het Algemeen Handelsblad publiceerde een speciale editie, "Oost en West", waarin de koloniën werden gepresenteerd als bronnen van welvaart en culturele rijkdom. De Nieuwe Rotterdamsche Courant benadrukte de noodzaak om antikoloniale geluiden te onderdrukken door de ITA 1928 als een manier te presenteren om de prestaties van het Nederlandse kolonialisme te tonen. Deze benadering diende om de koloniale overheersing te legitimeren en te promoten, door een beeld van vooruitgang en harmonie te schetsen. De tentoonstelling zelf, als onderdeel van het tentoonstellingscomplex, diende als een publiek platform dat de macht en kennis van Nederland etaleerde. Nederlandse infrastructuurprojecten en culturele uitwisselingen werden gepresenteerd als voorbeelden van vooruitgang en beschaving, wat bijdroeg aan het handhaven van de sociale orde en de legitimatie van koloniale overheersing.

¹⁰⁷ ‘Oost en West: Bijvoegsel van Alg. Handelsblad’, *Algemeen Handelsblad* (12 juni 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:p013>.

¹⁰⁸ ‘Opening der I.T.A. te Arnhem: De opening’, *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (8 juni 1928) <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152320:mpeg21:a0221>.

9.4 Conclusie

De analyse van de ITA 1928 toont hoe de tentoonstelling fungeerde als een platform voor koloniale propaganda en als een brandpunt voor antikoloniale kritiek. Deze dynamiek onthult de complexe interactie tussen culturele representatie en politieke machtsverhoudingen, waarbij economische exploitatie werd verhuld en nationale identiteit werd bevorderd. De theoretische kaders bieden een diepgaand inzicht in hoe de ITA 1928 en de mediaverslaggeving functioneerden als instrumenten van koloniale propaganda. De principes van oriëntalisme laten zien hoe de koloniën werden afgebeeld als exotisch en inferieur, het concept van verbeelde gemeenschappen toont aan hoe de media een gedeelde nationale identiteit creëerden, en het tentoonstellingscomplex legt uit hoe tentoonstellingen de heersende ideologie ondersteunden en versterkten. Door deze kaders te gebruiken, wordt duidelijk hoe de ITA 1928 niet alleen een cultureel evenement was, maar ook een middel om de koloniale overheersing te legitimeren en promoten.

De tentoonstelling en de bijbehorende mediarepresentaties droegen bij aan de legitimatie en promotie van het Nederlandse koloniale project door het Westen als superieur en de koloniën als afhankelijk te presenteren. Tegelijkertijd versterkten ze de nationale identiteit die nauw verweven was met de koloniale onderneming en fungeerden ze als instrumenten van educatie en propaganda om de heersende ideologie te ondersteunen. Deze dynamiek toont de complexe interactie tussen culturele representatie en politieke machtsverhoudingen in het koloniale Nederland, waarbij economische exploitatie werd gemaskeerd door een zorgvuldig geconstrueerd beeld van nationale trots en koloniale vooruitgang.

Hoofdstuk 10: Conclusie

De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek was: Hoe heeft de Indische Tentoonstelling in Arnhem van 1928 bijgedragen aan de vorming en manifestatie van de Nederlandse nationale identiteit, en hoe reflecteerde deze tentoonstelling de onderliggende koloniale machtsdynamiek en ideologieën binnen de Nederlandse samenleving? Deze vraag is beantwoord door te laten zien hoe verschillende elementen van de tentoonstelling bijdroegen aan deze processen, zoals culturele representaties, technologische innovaties, strategische marketingcampagnes, de rol van prominente figuren en de media.

De culturele representaties binnen de tentoonstelling creëerden een beeld van Nederlands-Indië dat in lijn was met de koloniale ideologieën van de tijd. Door producten, kunstvoorwerpen en culturele uitingen uit de koloniën te tonen, werd de vermeende superioriteit van de Nederlandse cultuur en de noodzaak van de koloniale missie benadrukt. Technologische innovaties, zoals live-audioverbindingen en vliegshows, versterkten de aantrekkingskracht en impact van de tentoonstelling en dienden als symbolen van nationale trots en verbondenheid met de koloniale onderneming. Uitgebreide promotiecampagnes, ondersteund door visuele elementen zoals de versierde stad en het monumentale Boeddhabeeld, trokken een breed publiek aan en zorgden voor nationale aandacht. De actieve

rol van de pers in het promoten van de tentoonstelling en het vormen van de publieke perceptie was cruciaal in het creëren van een gevoel van nationale eenheid en trots. Prominente figuren en de koninklijke familie speelden een cruciale rol in het versterken van de koloniale ideologie en nationale identiteit. Hun betrokkenheid legitimeerde de koloniale agenda en versterkte een positief beeld van de Nederlandse koloniale onderneming. De uitspraken en acties van deze figuren, zoals de toespraken van Koningsberger en Idenburg, legitimeerden de koloniale overheersing en versterkten de nationale trots. De Nederlandse pers speelde een sleutelrol in het beïnvloeden van de publieke perceptie van de tentoonstelling. Door uitgebreide berichtgeving en positieve recensies werd de tentoonstelling gepositioneerd als een nationaal evenement van groot belang. Dit droeg bij aan de publieke waardering en steun voor de koloniale relatie en de constructie van een gedeelde nationale identiteit.

Hoewel de tentoonstelling aanzienlijke publieke steun en trots genereerde, versterkte ze ook negatieve en schadelijke stereotypen over de Indonesische bevolking. De presentatie van inheemse culturen op een exotische en neerbuigende manier legitimeerde de koloniale overheersing en bevorderde racistische en eurocentrische opvattingen. Deze representaties hadden langdurige gevolgen voor de manier waarop kolonialisme in Nederland werd en wordt gezien, waarbij de koloniale geschiedenis vaak wordt geromantiseerd en de negatieve aspecten ervan worden geminimaliseerd of genegeerd. De manier waarop de Indische Tentoonstelling de koloniale relatie presenteerde, heeft blijvende invloed op de hedendaagse Nederlandse samenleving. Koloniale ideologieën en machtsdynamieken, versterkt door dergelijke evenementen, resoneren nog steeds in huidige politieke en sociale structuren. Racistische stereotypen en eurocentrische wereldbeelden dragen nog steeds bij aan institutioneel racisme en discriminatie in Nederland. Het romantiseren van het koloniale verleden en het gebrek aan erkenning van de negatieve gevolgen van kolonialisme compliceren hedendaagse discussies over nationale identiteit en postkoloniale rechtvaardigheid. Dit wordt ook weerspiegeld in recente inspanningen zoals de Keti Koti-herdenking in Park Sonsbeek en het rapport 'Sporen van slavernijverleden in Arnhem', die de voortdurende impact van het koloniale verleden op de huidige samenleving benadrukken.

Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de lange termijn impact van dergelijke tentoonstellingen op de Nederlandse samenleving en de perceptie van kolonialisme. Vergelijkend onderzoek naar soortgelijke tentoonstellingen in andere koloniale contexten zou de bredere Europese trend van etnologische tentoonstellingen kunnen verduidelijken. Daarnaast zou onderzoek naar de individuele ervaringen van de tentoongestelde inheemse mensen en de reacties van het publiek op de tentoonstellingen kunnen bijdragen aan een vollediger begrip van de sociale en culturele dynamieken die door dergelijke evenementen werden versterkt. De Indische Tentoonstelling van 1928 in Arnhem functioneerde als een zorgvuldig geplande manifestatie van koloniale propaganda die bijdroeg aan de constructie van een nationale identiteit verweven met koloniale machtsdynamiek en ideologieën. Door het combineren van culturele representaties en politieke implicaties, diende de tentoonstelling als een krachtig instrument voor de legitimering en promotie van het Nederlandse koloniale project. Kritische evaluatie van deze historische context is essentieel om de erfenis van kolonialisme volledig te begrijpen en te adresseren in hedendaagse discussies over nationale identiteit en postkoloniale rechtvaardigheid.

Bibliografie

Academische literatuur

- Abbatista, Guido, 'Beyond the human zoos: exoticism, ethnic exhibitions and the power of the gaze', *Ricerche Storiche* 45 (2015) 207–218.
- Anderson, Benedict, *Imagined communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Verso Books 2006).
- Andreassen, Rikke, *Human exhibitions: Race, Gender and Sexuality in Ethnic Displays* (Farnham, Verenigd Koninkrijk: Routledge 2016).
- Bennett, Tony, 'The exhibitory complex', *New Formations* 4 (1988) 73–102.
- Blanchard, Pascal, en Nicolas Bancel, *Human Zoos: Science and Spectacle in the Age of Colonial Empires* (Liverpool, Verenigd Koninkrijk: Liverpool University Press 2008).
- Bloembergen, Marieke, *De koloniale vertoning: Nederland en Indië op de wereldtentoonstellingen (1880-1931)* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2001).
- Blumberger, John Theodoor Petrus, *De communistische beweging in Nederlandsch-Indië* (Haarlem 1935).
- Burgers, Herman, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden: BRILL 2011).
- Corbey, Raymond, 'Ethnographic Showcases, 1870-1930', *Cultural Anthropology* 8 (1993) 338–369.
- Darini, Ririn, 'Deli Maatschappij's Contribution to the Transformation of East Sumatera, 1869-1940s', *Paramita/Paramita: Historical Studies Journal* 31 (2021) 22–32 <doi:10.15294/paramita.v31i1.25774>.</doi:.
- De Jong, W.P.T., 'Hard werken of armoede lijden. De mislukte tentoonstelling Mijlpaal 1950 in Sonsbeek Arnhem', *Bijdragen en Mededelingen Gelre: Historisch Jaarboek Voor Gelderland* 105 (2014) 199–217.
- De Rooy, P., 'Bouleeren met de evolutie. Over de samenhang tussen apen, negers en proletariaat', *De Gids* 154 (1991) 343–366.
- De Waarheidscommissie Nederland, *De Waarheidscommissie Nederland: Artistiek Onderzoeksrapport 2024* (2024).
- Drost, Aschwin, e.a., *Sporen van slavernijverleden in Arnhem*, onderzoeksrapport in opdracht van de gemeente Arnhem (maart 2024).
- Duedahl, Poul, 'Rikke Andreassen: Human Exhibitions. Race, Gender and Sexuality in Ethnic Displays. Ashgate, Burlington, 2015.', *Historisk Tidsskrift* 115 (2016).
- Grever, Maria, en Berteke Waaldijk, *Feministische openbaarheid: de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898* (Stichting Beheer Iisg 1998).
- Haeckel, Ernst, *De werelddraadselen: populaire studiën over monistische filosofie* (Baarn: Hollandia-Drukkerij 1913).
- Holmes, Andrew Gary Darwin, 'Researcher Positionality - A consideration of its influence and place in qualitative research - A new Researcher guide', *Shanlax International Journal Of Education* 8 (2020) 1–10.

- Indische tentoonstelling “Zypendaal” Arnhem, 11 juni tot 28 juli: Tentoonstelling Oost & West Indië 1928: Officiële catalogus* (Vereeniging Oost en West 1928).
- Jansen Hendriks, G.A., *Een voorbeeldige kolonie: Nederlands-Indië in 50 jaar overheidsfilms, 1912-1962* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2014).
- Janz, Oliver, ‘1914-1918-online: The International Encyclopedia of the First World War’, in: *École française d’Athènes eBooks* (2019) 201–217
<doi:10.4000/books.efa.4583>.</doi:.
- Kleiweg de Zwaan, J.P., ‘Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1936’, *Jaarboek van de Maatschappij Der Nederlandse Letterkunde [1901-2000]* (1936) 113–120.
- Klinkert, Wim, ‘Military and Strategy (The Netherlands)’, in: Oliver Janz en Daniel Ute ed., *1914-1918-online: The International Encyclopedia of the First World War* (Berlijn 2017) 201–217.
- Kruizinga, Samuël, ‘H.P. van Tuyll van Serooskerken, Small Countries in a Big World: The Belgian-Dutch Conflict at Versailles, 1919’, *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis Der Nederlanden* 132 (2017) 268–272
<doi:10.18352/bmgn-lchr.10380>.</doi:.
- Kuitenbrouwer, Vincent, ‘Journalistiek oriëntalisme: C.K. Elout en de transformatie van de koloniale verslaggeving in Nederland 1920–1930’, *Tijdschrift Voor Mediageschiedenis* 20 (2017) 26–45.
- Kuyper, Abraham, *Evolutie: Rede, bij de overdracht van het rectoraat aan de Vrije Universiteit op 20 October 1899* (Amsterdam: Pretoria 1899).
- Linmans, Wouter, ‘De communistische paplepel’, *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 129 (2016) 545–568 <doi:10.5117/tvgesch2016.4.linm>.</doi:.
- McVey, Ruth T., *The rise of Indonesian communism* (Sheffield: Equinox Publishing 2006).
- Moyaert, Marianne, *In Response to the Religious Other: Ricoeur and the Fragility of Interreligious Encounters* (Lanham, Verenigde Staten: Lexington Books 2014).
- Museum, Teylers, en Museum Dr. Guislain, *De exotische mens: andere culturen als amusement* (2009).
- Pols, Hans, ‘The expansion of medical education in the Dutch East Indies and the formation of the Indonesian medical profession’, *Medical History* (2024) 1–21
<doi:10.1017/mdh.2024.11>.</doi:.
- Prior, Lindsay, ‘Content analysis’, in: *Oxford University Press eBooks* (2020) 540–568
<doi:10.1093/oxfordhb/9780190847388.013.25>.</doi:.
- Putnam, Walter, ‘“Please don’t feed the natives”: human zoos, colonial desire, and bodies on display’, *BRILL eBooks* (2012) 55–68.
- Said, Edward W., *Orientalism* (First Vintage Books Edition; New York, Verenigde Staten: Vintage Books 1979).
- Sánchez-Gómez, Luis A., ‘Human Zoos or Ethnic Shows? Essence and contingency in Living Ethnological Exhibitions’, *Culture & History Digital Journal* 2 (2013) 2–25
<doi:10.3989/chdj.2013.022>.</doi:.
- Sliggers, Bert, en Patrick Allegaerts, *De exotische mens: andere culturen als amusement* (Lannoo: Tielt 2009).

- Snelleman, Joh.F., 'De West-Indische afdeeling op de Arnhemsche tentoonstelling', *De West-Indische Gids* (Brill on behalf of the KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies 1928) 275–282
<<https://www.jstor.org/stable/41846244>>.
- Steensma, David P., en Robert A. Kyle, 'Baron Aarnoud van Heemstra, humanitarian Governor of Suriname and grandfather of Audrey Hepburn', *Mayo Clinic Proceedings* 94 (2019) 111–112.
- The Oxford Handbook of Qualitative Research*, Oxford University Press eBooks (2020)
<[doi:10.1093/oxfordhb/9780190847388.001.0001](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190847388.001.0001)>.</doi:.
- Tjoa, Iris, Kampong Insulinde (Research Master Thesis Faculty of Theology & Religious Studies, Vrije Universiteit Amsterdam, 2023).
- Van Der Hoeven, Pien, *Het succes van een kwaliteitskrant: De ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad* (Amsterdam, Nederland: Prometheus 2012).
- Van der Linden, Marcel, 'The Okanisi: A Surinamese Maroon Community, C.1712–2010', *International Review Of Social History* 60 (2015) 463–490.
- Vergouwe, G.F.C., *Gedenboek uitgegeven ter gelegenheid van het vijftienvigjarig bestaan van de Vereeniging voor Vveemdelingenverkeer te Arnhem* (Arnhem: De Vlijt 1930).
- Voerman, Gerrit, *De meridiaan van Moskou: De CPN en de communistische internationale (1919-1930)* (Amsterdam, Nederland: Atlas Contact 2001).
- Westerdijk, Johan, 'In memoriam Prof. L.P. Le Cosquino de Bussy, 1879-1943', *Utrechtsche Studenten Almanak Voor het Jaar 1946* 1946 (1946) 79–81.
- Wielenga, Friso, *A History of the Netherlands: From the sixteenth century to the present day* (Münster: Bloomsbury Publishing 2019).

Krantenartikelen

- 'Arnhem Bloemenstad', *Arnhemsche Courant* (26 januari 1928)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000106749:mpeg21:a0048>>.
- 'De a.s. Indische tentoonstelling 1928 te Arnhem (I.T.A.) wat deze expositie bieden zal', *Nieuwe Apeldoornsche Courant* (17 maart 1928)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMCODA01:000154777:mpeg21:p006>>.
- 'De I.T.A.', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (20 maart 1928) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152299:mpeg21:p003>>.
- 'De Indische Tentoonstelling te Arnhem gesloten', *Nieuwe Haarlemsche Courant* (7 augustus 1928) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMNHA03:179080032:mpeg21:a00128>>.
- 'De Indische tentoonstelling te Arnhem in 1928', *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (4 april 1927)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110598010:mpeg21:p009>>.
- 'De Indische tentoonstelling te Arnhem in opbouw', *Algemeen Handelsblad* (14 januari 1928)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010658267:mpeg21:p001>>.
- 'De „ITA"', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (11 juni 1928)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010029698:mpeg21:p017>>.

- ‘Een ernstig woord aan de bezoekers van de Indische tentoonstelling te Arnhem’, *De Tribune: Soc. Dem. Weekblad* (26 mei 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010466235:mpeg21:p001>>.
- ‘H.M. de Koningin-moeder op de I.T.A.’, *De Standaard* (4 juli 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001867003:mpeg21:a00095>>.
- ‘Indische batige saldo’s’, *De Tribune: Soc. Dem. Weekblad* (6 juni 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010466243:mpeg21:a0054>>.
- ‘Indische Tentoonstelling te Arnhem’, *De Amstelbode* (12 juni 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMSAA06:165656059:mpeg21:p00009>>.
- ‘I.T.A. Aankondiging.’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant* (2 juli 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMCODA01:000154825:mpeg21:p007>>.
- ‘K.L.M.-rondvluchten boven Arnhem’, *Het Vaderland: Staat- en Letterkundig Nieuwsblad* (8 april 1928) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010011697:mpeg21:p003>>.
- ‘Koninklijk Bezoek’, *Algemeen Handelsblad Voor Nederlandsch-Indië* (3 maart 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000447002:mpeg21:p00003>>.
- ‘Nederland-Indië-wedstrijd’, *Algemeen Handelsblad* (25 maart 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010658641:mpeg21:p007>>.
- ‘Oost en West: Bijvoegsel van Alg. Handelsblad’, *Algemeen Handelsblad* (12 juni 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:p013>>.
- ‘Opening der I.T.A. te Arnhem: De opening’, *Graafschapbode: Nieuws- en Advertentieblad Voor Stad en Ambt* (8 juni 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011152320:mpeg21:a0221>>.
- Van der Ploeg, Harry, ‘Arnhem heeft groot slavernijverleden: 'Stad is gebouwd op een fundament van historisch onrecht’’, *Gelderlander* (18 maart 2024)
 <https://www.gelderlander.nl/arnhem/arnhem-heeft-groot-slavernijverleden-stad-is-gebouwd-op-een-fundament-van-historisch-onrecht~aec314980/?cb=eb42cd41-7314-41bf-8c3b-c2d98ffe8b5c&auth_rd=1/>.
- ‘Vergadering van „Oost en West" plannen voor een Indische tentoonstelling in 1928.’, *Arnhemsche Courant* (25 januari 1927)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000106669:mpeg21:p005>>.
- ‘Wij en de loyale inlanders’, *Algemeen Handelsblad* (12 juni 1928)
 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010659285:mpeg21:a0329>>.

Afbeeldingen:

- Aandacht voor de beschavingsmissie op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15186, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=25&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- De Ambonese Zeetuin op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15190, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=25&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

- Een Javaanse pendopo als Indisch restaurant, Gelders Archief: 1583 - 15157, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1926) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=75&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Een koelie-woning op de ITA 1928., Gelders Archief: 1583 - 15140, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=75&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Een oproep in de krant voor propaganda ITA 1928, Nieuwsblad van het Noorden* (23 maart 1928) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010667851:mpeg21:p010>>.
- Een wegwijzer en vignet van de ITA 1928, Gelders Archief: 1532-123-0056, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=125&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Gamelanspelers van Eurasia op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583-15168, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=50&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Ganzendam, Albert Jan, Jan Huges, de organisator van de ITA 1928, Gelders Archief: 1538-12083, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=100&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- , Tenniswedstrijd Indië-Nederland op de ITA 1928, Gelders Archief, 1583 - 15189, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=25&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Het terras van het Indisch restaurant, Gelders Archief: 1583 - 15212, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Hoedenvlechters Carolina van Lieberherr en Petronella Lapar van het Maria-patronaat te Paramaribo, Gelders Archief: 1523 - 123-0011, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=175&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Kasteel Zypendaal tijdens de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15129, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=100&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.
- Koningin-moeder Emma bij de zilversmeden, Gelders Archief: 1583-15162, Public Domain Mark 1.0 Licentie.* (3 juli 1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdasc&mistart=50&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van de dochters van Jan Huges. Rechts op de foto is burgemeester S.J.R. de Monchy te zien, Gelders Archief: 1523 - 123-0014, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (3 juli 1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=150&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Koningin-moeder Emma ontvangt bloemen van twee Indonesische vrouwen tijdens haar bezoek aan de ITA in 1928, Gelders Archief: 1523 – 123-0037, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (3 juli 1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=150&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Krontjong-spelers van Eurasia, Gelders Archief: 1583 - 15151, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=75&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Plattegrond van de ITA 1928., Gelders Archief: 1523 - 123-0057 Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1924) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Prins Hendrik op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15211, Public Domain Mark Licentie. (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Strovelichters aan het werk op de ITA 1928, Gelders Archief: 1583 - 15161, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mistart=50&mizk_alle=Indische+Tentoonstelling+1928>.

Veel bezoekers op de ITA 1928, Gelders Archief: 1532- 123-0052, Public Domain Mark 1.0 Licentie. (1928) <https://www.geldersarchief.nl/components/com_maisinternet/mais_ajax_proxy.php?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miaet=1&micode=1523&minr=4377287&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=Indische%20Tentoonstelling%201928&miview=viewer>.

Geraadpleegde websites:

Call for Papers – de moderne tijd’ <https://demodernetijd.nl/tag/call-for-papers/>
[geraadpleegd 12 juni 2024].

Gemeente Arnhem, ‘Slavernijverleden van Arnhem’, <https://www.arnhem.nl/>
<https://www.arnhem.nl/stad_en_wijken/Inclusie_in_Arnhem/Herdenking_slavernijverleden_in_Arnhem?utm_source=Rx.Front&utm_medium=redirect&utm_campaign=slavernijverleden/> [geraadpleegd 16 mei 2024].

Het Utrechts Archief, ‘In memoriam Prof. L.P. le Cosquino de Bussy, 1879-1943; / Johan Westerdijk. - In: , [VV 105]. - Vol. 1946, p. 79-81 : portr. Bijzonder hoogleraar

praktische koloniale staathuishoudkunde', *Het Utrechts Archief*

<https://hetutrechtsarchief.nl/onderzoek/resultaten/archieven?mivast=39&mizig=30&miadt=39&miaet=14&micode=BIBLIO_STIJD&minr=40631744&miview=ldt>.

'Mr. A.J.A.A. baron van Heemstra', *Parlement.com*

<https://www.parlement.com/id/vgw52s1v30xu/a_j_a_a_baron_van_heimstra>.